

MONTE NEGRO

VRHUNSKA BIKIKLISTIČKA STAZA 1 **SLANO I SLATKO**

IMPRESUM

Podaci u ovom vodiču su rezultat brižljivog istraživanja. S obzirom na to da se uslovi oko markacije, staza i signalizacije stalno mijenjaju, ne preuzima se nikakva garancija za tačnost podataka i vodič se koristi na sopstvenu odgovornost. Ako niste sigurni u svoje snalaženje u planini, obratite se za pomoć iskusnom vodiču.

Sa zahvalnošću prihvatamo sve komentare, primjedbe i sugestije sa kojima se možete obratiti izdavaču na e-mail adresu office@bjelasica-komovi.co.me. Na istu adresu možete poslati i svoje priče i iskustva sa putovanja rutom TT1 - rado ćemo ih objaviti na sajtu www.tt1.bjelasica-komovi.me.

Izdavač:

Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije

Donatori:

Austrijska razvojna agencija i Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore

Tekstovi, tehnička podrška:

Jovan Eraković - Jone

Fotografije:

Nacionalna turistička organizacija Crne Gore, Jovan Nikolić, Jovan Eraković, Marianne van Twillert, TO Plužine

Dizajn, visinski profili i rad na kartama:

Jovan Nikolić

Rute trasirao:

Tane Minić

Karte:

Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore

VISINSKI PROFIL

SIGNALIZACIJA

KARAKTERISTIKE RUTE

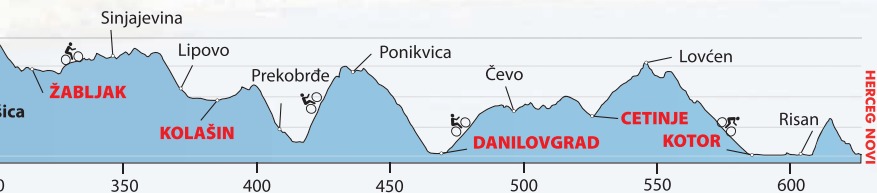
Trajanje: 7 - 10 dana

Dužina : 626 km

Ukupni uspon: 16784 m

Najviša tačka: 1950 m

Najniža tačka: 0 m

Vrhunska biciklistička staza 1

Slano i slatko

Iz Herceg Novog do austrougarskog Maču-Pičua, kroz lavirint puteljaka kojima su se šepurile aristokrate Evrope i starim karavanskim putevima do tajnih vidikovaca iznad kanjona koji nas ne slute, golicajući visine na epskim usponima i padajući u dubine beskrajnim nizbrdicama, jureći za ponornicama i bježeći od jezerskih vragova, skitajući od najviše varoši na Balkanu do najvišeg mauzoleja na svijetu, od crnogorskog Tibeta do crnogorske Atlantide, tragajući u ime Šerloka Holmsa za slovom “M” skrivenom u 25 ludih serpentina koje se ruše u najjužniji fjord Evrope, a sve hraneći se mesom sušenim na kovitlacu vazdušnih struja sa planina i mora, i kušajući bez kraja i mjere zelenila, neba i pla-

veti - dotaknućemo na ovoj ruti autentičnu Crnu Goru, i bolje upoznati njenu suštinu i dušu.

Proći rutu TT1 (kao ni ostale “Top trail” rute) nije lako. No da bi se savladala potrebna je dobra a ne vrhunska kondicija – daleko važniji će biti pozitivni pristup, dobra volja i dobro planiranje, tako da za teže dionice uvijek imamo dovoljno vremena. Osim toga, krajevi kroz koje ćemo proći neće prestajati da nas ushićuju i inspirišu, a konačni dobitak - poezija putovanja egzotičnim predjelima i sreća da vidimo neka od najljepših mjesta u Crnoj Gori - biće neuporedivo veći od količine uložene znoja. Svaki pravi ljubitelj prirode zna da je ovo odlična trgovina.

Prije polaska je dobro znati:

Osnovni podaci o ruti:

- dužina: 626km
- trajanje: 7-10 dana
- najviša tačka: 1950mnnv (prevoj Štuoc, na Durmitoru)
- najniža tačka: -3m? (Onoliko koliko budemo zaronili dok na nekoj plaži uživamo u vodi Jadrana.)

Tura se može preći i sa teretom na biciklu (oprema za kampovanje i sl.) ali zbog pojedinih težih djelova preporučujemo da teret bude što manji – uz dobro planiranje, noćiti se može uvijek pod krovom, a i zalihe hrane i vode ne moraju biti veće od poludnevni. Voda na svim usputnim izvorima je dobra za piće.

Zbog zabačenosti mnogih dionica preporučuje se vožnja u društvu, a kao minimum opreme sa sobom treba imati kartu i kompas (ili mnogo bolje, GPS uređaj), mobilni telefon, baterijsku lampu, osnovni alat za bicikl i rezervnu gumu.

Ruta Top Trail 1 je potpuno obilježena putokazima, ali veoma preporučujemo da sa sajta www.tt1.bjelasica-komovi.me skinete GPS podatke (trek logove

i bitne tačke), koji će navigaciju na ruti dodatno olakšati i osigurati. Na planinskim i šumskim putevima rastojanje između raskrnica je ponekad samo par desetina metara, i u takvim slučajevima na ruti dugoj preko 600km nemoguće je dovoljno precizno dati rastojanje od starta: ako samo drugačije siječemo krivine, naš brzinometar na kraju može pokazati i nekoliko kilometara razlike u odnosu na vrijednosti u ovom tekstu. Zato te vrijednosti treba uzeti samo kao orijentaciju, a za tačno i lako snalaženje na ruti najbolje rešenje je ponuđeni GPS trek log.

Bezbjednost: ako je vrijeme dobro, ako se osjećamo dobro i znamo gdje smo, na ruti smo bezbjedni. O divljim životinjama ne treba brinuti, a ljudi koje ćemo sretati biće više nego ljubazni i spremni da pomognu. U katunima i selima možemo računati i na beskrajno gostoprinstvo. Na turi ćemo proći i neke dionice (Herceg Novi, Bokokotorski zaliv) na kojima saobraćaj može biti intenzivan (pogotovo u turističkoj sezoni), pa treba voziti pažljivo.

Krenimo onda - dug je put pred nama!

HERCEG-NOVI

Hercegnovski Zaliv

1 HERCEG NOVI - ORJEN

Kroz krivudave ulice Herceg Novog krenućemo ka magistralnom putu za Trebinje.

(Kilometražu ćemo računati od velike kružne raskrsnice na kojoj presijecamo Jadransku magistralu.)

Nalazimo se na početku “epskog” uspona, jednog od najvećih na Top Trail rutama: tokom sledećih 28 km popećemo se sa nivoa mora do 1600m nadmorske visine, na planini Orjen. Težak posao, i najbolje je ne razmišljati mnogo o kilometrima i visinama: usput će biti mnogo sjajnih prizora, i oni treba da nam budu jedini reperi na putu. Od jedne ljepote do druge, sa dosta strpljenja i predaha, stići ćemo i do tog prevoja koji nam sada može djelovati nestvarno daleko. Pomoći će naravno polazak rano ujutro, da izbjegnemo morsku vrućinu, ali i nervozu zbog noći koja će u ovom posebnom danu munjevit trčati ka nama.

Odličan novi i široki put vodi nas sa raskrsnice uzbrdo, u pravcu Trebinja. Uspon je jači u prvom dijelu (oko 9%) a kasnije je uglavnom umjeren - biće čak i nekih ravnih djelova, i naravno nećemo imati ništa protiv njih. Saobraćaj nije pretjerano intenzivan.

Na kraju 4. kilometra skrenućemo desno, na sporedni asfaltni put. Dionica pred nama nije duga (posle par km ćemo se ponovo vratiti na glavni put ka Trebinju) ali je slikovita: vozimo duž litice brda Šilobod, penjući se iznad magistrale i naravno, uranjajući u lijepe vidike.

Na početku 13. kilometra ponovo - ovog puta i konačno - napuštamo magistralu ka Trebinju i skrećemo desno, na uži, stariji i solidan asfalt. On se lagano penje ka prilično velikom selu Kruševica, posađenom usred vesele i hrabre doline koja kao da se pomalo ruga okolnim ozbiljnim krševima, krunisanim sa desne strane vrhom Subra (1679m).

Nasred zelenog lista na kome se iskre kuće, kod seoskog groblja (15,4km) skrećemo desno, ka glavnom dijelu sela. Iza Kruševica je put znatno uži i počinje teži dio uspona. Penjemo se uz orijašku strmu stranu Osoja kao mrav uz nečiji kaput, i biće znoja - ali i mnogo inspiracije, kad god se budemo osvrnuli da pogledamo kako se ispod nas, ludim serpentinama u himalajskom stilu, spliće tamna zmija asfalta. Uostalom, tamo dolje i ka jugu pruža se “ključaonica” doline: onaj čarobni mehanizam, klackalica “tu si - nisi tu” koji svaka poznata dolina na svijetu mora da ima, inače nikad niko ne bi ušao u nju. Mi smo ovdašnju ključaonicu iskoristili da se ušunjamo u usnuli svijet ispod vrha Subra, a kad niz nju oko pustimo sasvim daleko, ono će se srećno okupati i u plavetnilu mora. Kad na početku 19. kilometra završimo najteži dio uspona iz sela, vrijedi napraviti malo dužu pauzu i uživati u svemu ovome - zaslužili smo.

Uvis, na sledeći stepenik i u sledeću dolinu... Ulazimo u prijatni zaseok Krnji do, i posle njega po ravnom putu vozimo kroz divnu šumu. Na početku 21. kilometra stižemo u seoce Vrbanje, odnosno u njegov dio zvani Ždrijelo. Tu je raskrsnica na kojoj ćemo skrenuti desno (lijevo se odvajaju stari makadamski put ka Tre-

binju), na dobar makadam koji nas krotko vodi pored lokalne kafane, pansiona i vikendica.

Dolina je ovdje pitoma i zelena, pokrivena travom i niskim četinarima. Blagost kraja oko nas naglašava krševita kupa Lješeve glave koja se diže lijevo, a sprijeda se nad nama nadvijaju drugi vrhovi Orjena. Sa njima treba da se izborimo, pod njihovim krestima treba da se uspnemo i da ih onda u posljednjem trenutku prevarimo, šmugnuvši ispod njih preko dragocjenog prevoja.

Svako ko se hvatao u koštac sa ozbiljnim planinskim usponima pozna je tremu koja umije da izmili odnekud sa puta, ispod točkova bicikla, pa dopuzi do grla i zagrebe tu negdje dok posmatramo tuđi i namršteni, visoki svijet iznad sebe. Hoće li put stvarno postojati tamo gore, da li će se stvarno negdje i nekako probiti kroz taj naizgled nesavladivi zid što kidiše na nas? Ili će se uplašiti i nestati, ostaviti nas u čeljustima planine, u oluji vertikalna u kojoj nikad nikakvog prevoja nije, niti bi moglo biti? Ali svako ko se hvatao u koštac sa ozbiljnim planinskim usponima zna i to da je najbolji lijek protiv ovakve treme da se jednostavno krene, a najbolji način da se spriječi izdaja puta i magičnih prevoja jeste čvrsta vjera da ih ima ispred nas - tako ih vezujemo za svoju sudbinu putnika, i nagonimo da zaista budu tamo.

Na izlasku iz doline počinje prva, i ne pretjerano strma etapa finalnog uspona na Orjen, a makadam je za nijansu lošiji (ravan, ali malo slabije uvaljan). No kad ostanemo nasamo s njim, polako će pokazati pravu prirodu i narav tipičnog austrougarskog puta, koji su svi od reda lijepi ali i pomalo namćori. Od početka

24. km, nadomak mjesta zvanog Slom (vjerovatno ne bez razloga) podloga biva još lošija ali je i dalje prihvatljiva, no ubrzo posle toga počinje sablasna dionica na kojoj serpentine mučno pužu uz ogromnu strmu stranu padinu ispod vrha Mali Kabao, ubijenu lavinama i požarima. Nijema, mrtva stabla izgorelih četinara, livade isčezle pod ugrizima poludjelih stijena, suve rane počupanog pejzaža. Nekad davno glečeri, u naše doba tokom zime bijesni udari snijega a ljeti jarost vatre - kao da je ovaj vilajet pašnjak vječiti uništenja koje uvijek stiže, samo na razne načine.

Kroz takav ljuti predio, probija se eto naš put, oprljen i isto tako ljut - kakav bi i mogao biti kad se mora prurušiti u puki ožiljak krša, da bi prošao ovuda? Žedno kamenje trudi se da ugrize točkove bicikla koji plaho skakuću preko njega, reklo bi se da se cijela Crna Gora tetura sa nama. I to ona Crna Gora iz prošlih vijekova: komad teškog postojanja slijepljen iznad čudljivog mora, poprište stalne i čudljive borbe za život, za mukli opstanak na jalovom kamenu koji voda napusti čim ga dotakne, bježeći kroz tajne kanale u nizine za kojima žudi. Za svakoga ko putuje na biciklu da bi upoznao druge krajeve i ljude, ovo je jedno od onih dragocjenih mjesta na kojima se do tog cilja zaista i stiže, na kojima se dobrim korakom primiče istinskom razumijevanju jedne zemlje. Hoteli, bazeni i restorani su drugi svijet, druga vrsta zadovoljstva, a odavde ćemo bolje razumjeti dušu gorštaka koje ćemo sretati na dugom putu po visinama Crne Gore. Neće nas čuditi duboko izborana lica, žilave ruke i vratovi, snažni prepleti vena ispod tanke, uštvajljene

kože, i prodorne, usijane oči duboko ulegle ispod jakih mostova slepoočnica: to se samo na svojoj živoj djeci, na ljudskim tijelima, ogledaju i množe krši poput ovoga.

Na samom kraju 26. kilometra sa desne strane i nisko iznad puta nalazi se austrijska spomen ploča sa početka vijeka. Malo zatim se sa lakat krivine na kraju dijela zvanog Begova muljika, mora zapeti na posljednjem iskušenju: oko kilometar i po dugom usponu koji nas vodi ispod vrha Orjena (Zubački kabao, 1894m), lijevo iznad nas. Ponekad se sve do početka juna od Begove muljike može nastaviti samo pješice i preko sniježnih nameta - prethodno se zato dolje u selu treba raspitati o stanju stvari ovdje gore i o opasnosti od lavina.

Eto nas najzad na Sedlu (1596m), prevoju kod planinarskog doma i jezerca. Oni koji vole da sa obije noge stoje na zemlji reći će - lokve, ali kolika god bila, malo je čudo na bezvodnom Orjenu.

Orjen je pijanica: iako ima najveću količinu padavina u Evropi, osim snijegova tokom zime sve ostalo odmah propije. Voda mu "curi kroz šake", odnosno kroz porozno kraško tlo brzo otiče u dubine planine i odatle u niže predjele, sve do Bokotorskog zaliva.

Nekome će od Herceg Novog dovede trebati pola dana a nekome i jedno noćenje, ali svako će na ovaj visoki presto stići sa džepovima punim utisaka, i povrh toga u pravi čas da uživa u zasluženom druženju sa oblacima. Bilo večer ili jutro, po čistom vremenu se odavde strijela pogleda može odapeti daleko. A i kad magla ili kiša legnu na prevoj, slutnja dvije

strane svijeta koje struje iz dolina sa obije strane i slivaju se u prigušenom nevidjelu, biće dovoljna da svako ko poželi da se poigra svojim uzburkanim mislima, emocijama i adrenalinom, izvaja svoje more, kopno i vidike, koji će biti zanosni poput onih pravih.

Prevoj je naravno dobro mjesto i za one koji vole da biciklističke ture začine sa malo lijepog planinarenja: Zubački kabao je tristotinak metara iznad nas, oko sat i četvrt hoda daleko. Par stotina metara jugozapadno od doma je Studenac, kaptirana kapavica.

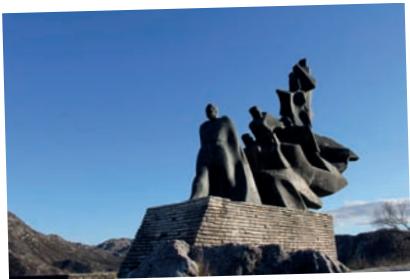
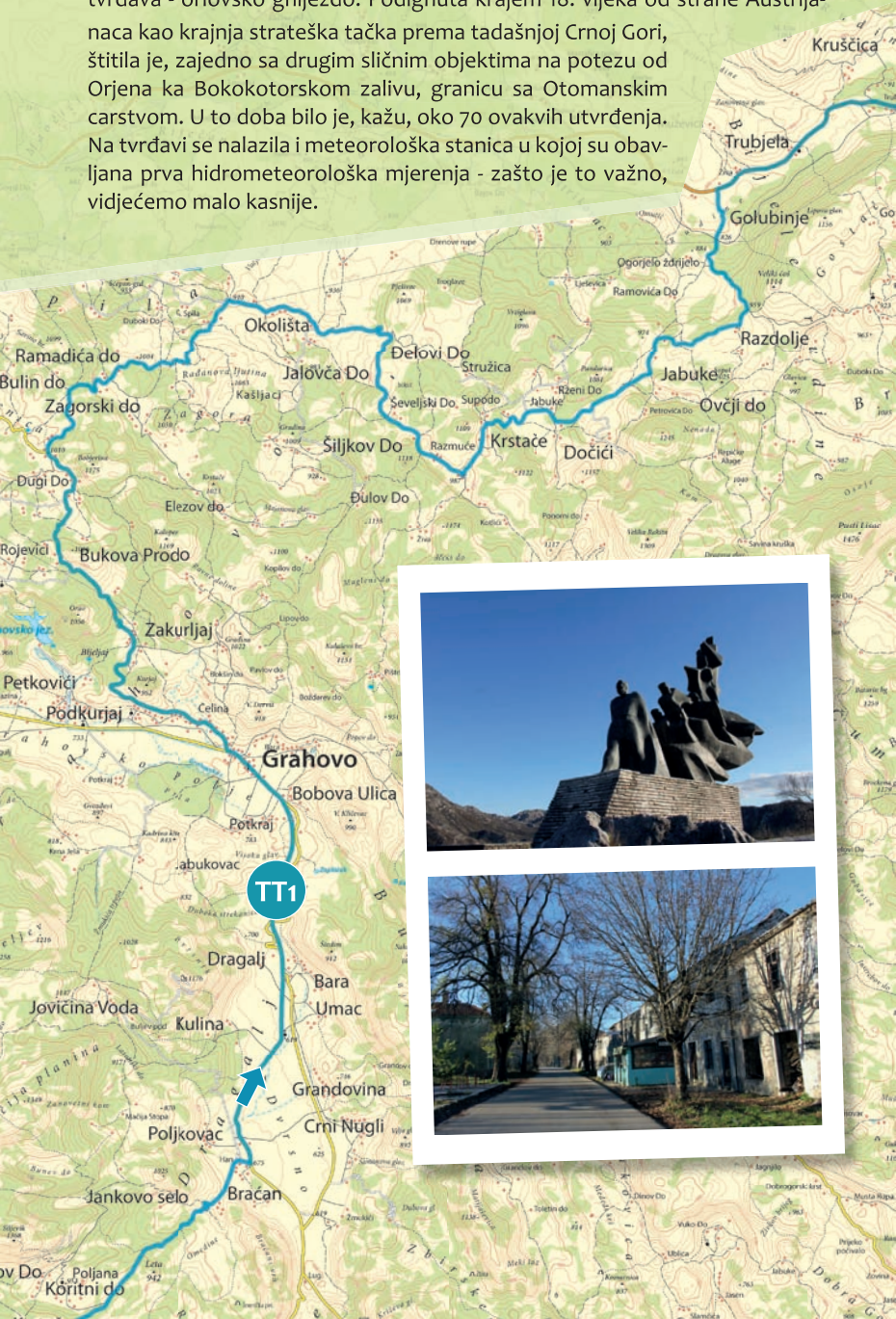
2 ORJEN - GRAHOVO - NIKŠIĆ

Sa Sedla nam predstoji dugi spust niz šumovitu sjeveroistočnu stranu Orjena, opet po nekadašnjem vojnom putu. Vožnja po starim austrijskim putevima u Crnoj Gori je vožnja kroz daleka prošla vremena, a ovaj put je tipičan predstavnik tog vremeplova. U proljeće, posle topljenja snijegova, na njemu će biti dosta granja pa i poneko stablo preko koga treba preći, ali u ostalom dijelu godine je većim dijelom dobar, samo mjestimično lošiji. Nasumičnom prepletu korijenja i stijena koji su u vječitom napadu, još uvijek se čvrsto suprotstavlja postojanost i strogost jakih podzida, u kojima je zamrznuta austrijska filozofija. Kratki klanci kao tragovi ljute borbe sa ljutim kamenom, na mjestima na kojima je tvrdoglavost graditelja pobijedila. A tamo gdje je pobjeđivao kamen, put su mudro splitali u serpentine. Šumske sjenke će po toplom danu

dobro doći da se sakrijemo od sunca, a nizbrdica kao nizbrdica - uvijek je to “nakit” koji će svako kotrljanje učiniti ljepšim.

Tako ćemo brzo stići u Jelovi do (8km od Sedla) a usput će nam se s lijeve strane otvarati pogled na Reovačku gredu, jedan od najljepših djelova orjen-skog masiva.

Na sjevernom kraju Jelovog dola izdiže se oštra kupa Stražnika, na kome čuči tvrđava - orlovsko gnijezdo. Podignuta krajem 18. vijeka od strane Austrija-naca kao krajnja strateška tačka prema tadašnjoj Crnoj Gori, štitila je, zajedno sa drugim sličnim objektima na potezu od Orjena ka Bokokotorskom zalivu, granicu sa Otomanskim carstvom. U to doba bilo je, kažu, oko 70 ovakvih utvrđenja. Na tvrđavi se nalazila i meteorološka stanica u kojoj su obavljana prva hidrometeorološka mjerenja - zašto je to važno, vidjećemo malo kasnije.

Posle kratkog uspona iz dola, kroz bukovu šumu i ispod velikih stijena koje se nadnose nad uzanu bijelu traku puta, stižemo do sela Crkvice (10km od Sedla, 1090mnv).

Crkvice su jedinstveno, magično mjesto, koje manje traje a više isparava i nestaje. Nadomak granice sa Hercegovinom, na pola puta od Risna do Grahova, sićušno, okruženo šumom te zelenom džunglom na komadu pitome zakrpe u dolini, samuje i skoro je pusto - reklo bi se da je bliže tome da se vrati divljini nego da ostane po mjeri ljudi. Prije sto godina je u ovom kraju zvanom Krivošije bilo više stanovnika nego u Nikšiću ili Podgorici, a danas tu dotrajava jedva pedesetak starijih domaćinstava.

A magija? Magija je u nevjerovatnom kontrastu između onoga što vidimo i onoga što u mašti treba da dočaramo. Teško je povjerovati da žbunje i puzavice kriju varoš sa kraja 19. i početka 20. vijeka koja je bila poznata, važna i razvijena tačka austro-ugarskog carstva. Jer ovdje se nalazila velika austrijska kasarna sa konjušnicama, stanovima za oficire i

njihove porodice, u mjestu se moglo smjestiti 6-7 hiljada ljudi, postojali su crkva, bolnica, zatvor, rezervoari za vodu, radio i telegrafska stanica, pošta, petnaestak dućana (priča kaže da se u Crkvicama moglo nabaviti sve što i u Beču, osim možda balskih haljina), škola, hotel, teniski i fudbalski teren (sa ložama i tribinama za hiljadu gledalaca), ski staza, kuglana, tri javne kuće i groblje na kome počivaju Austrijanci, Mađari, Česi, Slovaci... Mjesto je imalo i sopstveno napajanje električnom energijom. (Posle pada carstva struja je u ovaj kraj ponovo došla 1969. godine. Jedino je snabdijevanje vodom ostalo na nivou austrijskog: vodovoda naime nema, pa mještani i danas sakupljaju kišnicu.)

Put će nas dovesti i pred ogromnu, oronulu kamenu građevinu kojoj zub vremena i ljudska nebriga ipak još nisu oduzeli dostojanstvo. Iako će nam možda zalicići na neku palatu iz onog doba, namjena joj je bila drugačija: ovo je kasarska pekara iz 1907. godine. Najveća na Balkanu, druga po veličini u Evropi, sa automatizovanom proizvodnjom, dnevno je proizvodila i po 24 tone hljeba.

A na drugom spratu se nalazio bioskop. Eto baš ovdje, na ovom danas zabačenom mjestu.

I ne treba napustiti ovaj grad duhova prije nego što temeljno prošetamo po njemu. Osim pekare mogu se vidjeti ili nazreti i ostaci oficirske zgrade, hotela (prepoznaćemo ga po spomen ploči na kojoj stoji godina izgradnje, 1897.) i temelji drugih zgrada. Okolne ogromne humke kriju rezervoare za vodu, bistijerne. Njihovi moćni kameni zidovi, desetinama metara duge kose ravni a na gornjim stranama debele ploče od kojih su neke prostrane poput košarkaških terena, podsjećaju na astečke ruševine - divlje rastinje koje ih guta sigurno će pojačati taj utisak. Odavde su vojni putevi vodili nadaleko i naširoko, i još možemo vidjeti njihove djelove. Ne samo vidjeti nego i prošetati po njima - uostalom, takvim jednim smo i stigli ovamo.

Posle prohujalih slavni dana, Crkvice su sačuvale samo jedan luksuz: sopstveni monsun. Mjesto je name evropski rekorder, i deseto na svijetu, po količini padavina u naseljenim područjima. Godišnji prosjek od 1961. do 1990. godine iznosio je

4631 mm/m², a rekord zabilježen tokom 1937. iznosio je čak 8036 mm/m². Kad kiše krenu, mogu da padaju i par nedelja bez prestanka, no glavni dio padavina stiže tokom jeseni, zime i proljeća pa u ljetnjim mjesecima imamo lijepe šanse da prođemo ovuda i ostanemo suvi. Šta više, tokom avgusta nisu rijetki šumski požari. A da bi ironija bila potpuna, zbog kraškog terena koji halapljivo popije svu vodu, na ovom području nema ni jednog izvora.

Makadam, koji je na poslednjih par kilometara bio dobrog kvaliteta, kod pekare ustupa mjesto asfaltu. Nastavićemo pravo.

Desno se na ovom mjestu odvaja još jedan uzani asfaltni put, kojim se preko Graba može spustiti u Herceg Novi. Na prvom dijelu tog puta postoji jedna makadamska dionica a blizu njenog kraja otvara se nezaboravan pogled na dolinu sela Ubli i na HercegNovski zaliv. (Posle toga slijedi mali hladan tuš - prolazak pored gradske deponije, kod koje ponovo počinje asfalt.) Sve u svemu ovako se može napraviti sjajan lokalni krug, ako nam je baza Herceg Novi i

nemamo ambicije da odlutamo dalje duž rute TT 1. Oko 500m posle pekare desno se odvaja još jedan put - taj vodi ka Risnu.

Na početku spusta iz Crkvice (1,1km od pekare) jedan planinarski putokaz pokazuje desno na stazu koja vodi do obližnjeg vrha Kom, krunicanog još jednom tvrđavom. Ako nismo posjetili tvrđavu na Stražniku, ovu svakako ne bi trebalo propustiti jer je udaljena samo desetak minuta hoda - mala cijena za izvrstan pogled odozgo.

Prvi dio spusta je blaži i vodi kroz divnu bukovu šumu. Drugi dio je strmiji, pa ćemo 7,5km od Crkvice do mjesta zvanog Han (660mnv) u Dragaljskom polju brzo stići. Od prevoja Sedlo na Orjenu do ovdje imali smo nešto manje od 18km skoro neprekidnog spusta.

Tu ćemo izaći na pusti stari put od Grahova ka Risnu i skrenuti lijevo, ka Grahovu. Na raskrsnici čuči pohabana kamena zgrada koja brzo vene - još nekoliko zima pa će u nekom proljeću sa snijegovima okopniti i ona. A prije samo desetak godina, dok je ovo bio glavni put, živahno je namigivala svakom prolazniku. Da li je tada iko od onih u njoj - vlasnik, konobari, gosti koji za stolovima služe more ili se od njega praštaju, i poneki namjernik uplašen od gromova koji ovdje tutnje kao da se svijet ruši - da li je iko mogao naslutiti da će tako brzo zidovi oko njih ostati bez krova, a prozori bez stakala koji bi pamtili njihove odraze i prisustvo na tom mjestu?

Oko 2,5km dalje, eto uzroka za umiranje krčme: izlazimo na široki novi put koji od Nikšića i preko Grahova vodi u Risan. Saobraćaj nije pretjerano jak, a asfalt se blago penje pa ćemo brzo stići do nešto više od

5km udaljenog Grahova (705mnv).

Nadomak Grahova, oko 800m prije centra tog mjesta, napustićemo novi put i skrenuti lijevo, ka centru.

Prije nastavka puta ka Nikšiću možemo u centru Grahova skrenuti lijevo, i uzanim asfaltnim putem otići do oko 4,5km udaljenog Grahovskog jezera.

Od Grahova ka Nikšiću krećemo koristeći stari put. Uspon postaje osjetniji, ali zato ćemo imati divan pogled na Grahovsko polje (treba pogledati unazad). Posle manje od 4km ponovo ćemo se uključiti na magistralu i nastaviti njome još 3,6km, do mjesta na kome ćemo skrenuti desno, na sporedni put. Put ka Nikšiću ćemo nastaviti tuda, preko Zagorskog dola i raštrkanog sela Jabuke. Na raskrsnici (1008mnv) je kafanica sa stolovima ispred, odlično mjesto da sačekamo sporije saputnike ili da gledamo ko to sve prolazi (tome ovo mjesto i služi, pa ne treba iznevjeriti njegovu suštinu).

Narednih 15km prolazićemo kroz zabačeni, bezvodni predio (napuniti bidone) u kome ćemo stalno ići gore ili dolje te će vožnja biti prilično naporna. Počinjemo 6km dugim spustom po lijepom i zanimljivom putu preko Zagorskog dola (jedno od onih krivudanja koja ostaju u sjećanju), sve do iza raskrsnice (5,4km daleko od magistrale) na kojoj treba da skrenemo desno. (Pravo se preko Podbožura vraća nazad na magistralu.) Odmah posle kraja spusta (912mnv) počinje uspon dug 3,5km, do prevoja kod rudnika boksa Crvena kita (1070mnv, 9,6km od magistrale), i to bi bio najteži dio na ovoj dionici jer ćemo se nadalje

uglavnom spuštati (uz par osjetnijih uspona i izvjestan broj kratkih).

Nadomak prevoja asfalt ustupa mjesto dobrom makadamu koji će nas voditi iz dola u dol, preko Jabučkih zaseoka Razmuće (nekoliko kuća desno ispod puta, 12km od magistrale) i Krstače (nepuni kilometar dalje, stara škola desno od puta). Dolovi su odreda lijepi, ali ostatak vožnje kroz jednolično zelenilo koje zatvara vidik (uglavnom niska šuma) vjerovatno će biti pomalo monoton. Početak 19. kilometra donosi nam oštar spust ka zaseoku Golubinje a odatle nije daleko do početka asfalta i kratke uzbrdice koja će nas ponovo izvesti na magistralu Nikšić - Grahovo - Risan (22km).

Ako smo mir i spori ritam u brdima ove dionice iskoristili za razmišljanje, možda smo se malo približili prosvjetljenju. Nikšiću svakako jesmo.

Na magistralu ćemo se uključiti oprezno zbog nepregledne krivine, i skrenuti desno. Nakon što prođemo Trubjelu i tamošnji restoran (s desne strane), prelazimo blag prevoj posle koga se put spušta ka Nikšićkoj dolini. Malo više od 5km posle izlaska na magistralu, na brdu Pandurica skrenućemo desno, na dobar makadam koji će nas povesti u novu malu avanturu: obilazak oko Slanog jezera.

Vozimo kroz predio sa južne strane jezera, ali na pogled ćemo morati da sačekamo jer je pejzaž sličan onome kroz koji smo nešto ranije prolazili: zatalasana šumovita brda kroz koja se naš put zaduvano probija. A posle malo više od kilometra odlučuje da prođe pravo kroz dvorište jednog usamljenog ali povelikog

domaćinstva sa tri zidane kuće - na izlazu odatle pred nama će se ispriječiti "kapija carstva", drvena ograda koju ćemo morati da pomjerimo da bismo nastavili dalje. (Ali ne prije nego što ogradu uredno vratimo na mjesto).

Domaćinstvo je na dnu dola pa se odatle na narednom kilometru penjemo. Nekoliko stotina metara od kapije put postaje lošiji i zarastao u travu. Truckavo, sa stijenama koje vire iz podloge a posle kiše i sa blatom tu i tamo - no sve u svemu u granicama "pristojnosti". Na 3,4km od Pandurice i skretanja sa magistrale (2,1km od domaćinstva) stići ćemo do šumske raskrsnice na kojoj ćemo skrenuti lijevo i ostaviti za sobom zarasli dio. Par stotina metara kasnije prolazimo između dvije usamljene kamene kuće, makadam je ponovo solidan i konačno nas odlučno vodi nizbrdo ka jezeru. Na najstrmijim djelovima spusta podloga je stijeno-vita.

Na početku 6. kilometra od magistrale (5km od domaćinstva) počinje asfalt pa ćemo brzo stići do seoca Orlina (630mnnv) i obale velikog plavog oka koje po sunčanom danu prijateljski namiguje na nas.

Slano jezero je vještačko, formirano 1950. godine za potrebe hidroelektrane Perućica i ima površinu od skoro 9 kvadratnih kilometara. No bio bi grijeh završiti njegov opis ovim šturim riječima. Ono je more u malom, maketa vodenih daljina i perspektiva, pa i više od toga - to je nekim čudom još nepoznat okean, blago koje pogledom samo okrnzu oni koji magistralom projure iznad njega, a zaista ga poznaju i u njemu uživaju oni koji skitaju po njegovim

obalama. Zalivi, moreuzi, ostrva, delte moćnih rijeka: sve je tu, samo smanjeno na takvu srećnu mjeru da može da stane pod obrve i u misao čovjeka. Umjesto beskonačne pučine i zaslijepljujućeg sjaja praznine, ovdje se vide obale na suprotnoj strani, zelenila drugih kontinenata. Svako ovdje može biti Kolumbo ili Magelan, i to je razlog za neodoljivu privlačnost jezera.

Da zaplovimo niz uzbudljive rukavce do skrivenih luka, da obiđemo pola ovog svijeta u potrazi za svojim sopstvenim začинима, slonovačom i zlatom, možemo i na biciklu - treba samo ponovo okrenuti pedale. Skrenućemo lijevo, na zapad, da bismo jezero obišli u smjeru kazaljke na satu. (Može se i na desno, ali je istočna strana nešto manje zanimljiva - tamo se nalazi dugi betonski napis koji zatvara jezero.)

Na strani na koju smo krenuli asfalt prestaje odmah ali ga zamjenjuje odličan makadam. Ispod zanimljive kule na lijevoj strani (kasnije ćemo proći još jednu) lako ćemo se otkotrljati dalje niz obalu, uživajući u zanimljivim detaljima i perspektivi koja se mijenja kao na tekućoj traci.

Posebno lijep pogled na jezero je oko 6km posle početka makadama u Orlinama, ispod Slanskih strana po čijem vrhu ide ne tako daleka ali nevidljiva magistrala. U drugom dijelu je put obrastao šipražjem i niskim drvećem, ponegdje je pravi zeleni hodnik (ili rov) a mjestimično biva pokriven i niskom travom. No sasvim je pristojan za vožnju i obiluje finom atmosferom. Povremeno ima kratkih uspona i odmah posle njih isto takvih nizbrdica.

Na 8,5km od Orlina, na ulazu u seoce Kuside prolazimo staru, napola potopljenu crkvu na čijem se zvoniku još inati zvono. Kuside su uspavana hrpica neodoljivih kamenih kuća i bistijerni, preko kojih leži debeli sloj mira. Sve ovde drijema, ali kao da u tom drijemežu zaboravlja i da diše, puštajući zub vremena da napada dvaput brže nego tamo gdje su svi budni i na oprezu.

Par stotina metara posle crkve počinje asfalt, a samo malo dalje je napušteni restoran "Stari dvori". Veliko dvospratno zdanje sa balustradama i prostranim "balskim" terasama obraslim vinovom lozom, čiji vlasnici nisu odnijeli sav namještajte su tako opteretili građevinu prekomjernom težinom: stari šank, po koji natpis, ćutljivi komad posuđa, prašnjavi ukras tu i tamo, ostatak lustera: tragovi srećnijih dana koje ti ostaci nose na sebi prevelik su teret za stare kamene zidove. Ali za već pomalo umornog i gladnog putnika na dva točka, ovo je odlično mjesto za dužu pauzu. Pogled na jezero sa gornje terase plus ručak iz bisaga, jednako je gala provod. A poneko će poželjeti i da podigne šator ovdje.

Iza Kusida rukavac uz koji vozimo polako posustaje pa konačno napuštamo jezero. Deset kilometara posle Orlina, i 19 posle Pandurice gdje smo počeli ovu etapu, vraćamo se još jednom na magistralu.

Sada smo već nadomak Nikšića pa će biti potrebno da se iz romantičnog lebdjenja na Slanom jezeru prizemljimo u svakodnevni saobraćaj koji je ovdje zbog blizine grada već prilično jak. Do centra Nikšića treba da pređemo još 7,5km. Prije toga ćemo proći pored lokalnog aerodro-

ma i preko divnog starog mosta na Zeti (Vukov most, 4,7km od izlaska na magistralu).

Oni koji žele da provedu više vremena u Nikšiću - za šta svakako ima dobrih razloga jer u drugom po veličini crnogorskom gradu "piva i čelika" ima dosta toga da se vidi i

posjeti - svakako treba da odu i do nedalekog jezera Krupac, površine skoro 6 kvadratnih kilometara. Ono se plavi usred prostranog kraškog polja u kome se svio i sam grad, a put do njega se odvaja na lijevo, neposredno prije Vukovog posta, kod hotela "Stari most". Na ovom blizancu Slanog jezera kome Nikšićani

tepaju "more", nalaze se gradska plaža, restoran, bar, motel, sportski tereni, šetalište - pa čak i poluzvanični kamp (u kome zato ne treba očekivati neke posebne udobnosti, ali će biti mnogo lijepog hlada ispod visokih topola). Od jezera do grada ima 5km.

Za one kojima ustreba pomoć ili neka popravka bicikla, prava adresa u Nikšiću je biciklistički klub "Perun", jedan od najboljih i najuspješnijih u Crnoj Gori.

3 NIKŠIĆ - PLUŽINE

Na kružnom toku u centru Nikšića (638mnnv) obilazimo cio krug i nastavljamo Njegoševom ulicom (poslednji izlaz sa raskrsnice). Posle 1km skrenućemo lijevo u ulicu 2. Dalmatinske koja se ubrzo nastavlja kao ulica Nikca od Rovina a zatim kao Glibavački put. Ovuda ćemo na miru i bez jakog saobraćaja izaći iz grada, prolazeći usput pored groblja i crkve Svetog Arhidakona Stevana (lijevo). S lijeve strane nam se prikrada umiljata rijeka Zeta, koju ćemo ponovo preći na 6,5km od centra, skrećući lijevo još jedan od kamenih mostova kojima je Nikšić okićen. Ovuda prolazi put za Plužine, ali ćemo se na toj magistrali zadržati samo do druge strane mosta: tamo skrećemo desno i nastavljamo vrlo mirnim putem preko sela Zavrh i Miloćani. Zeta nas je sad već sasvim upoznala, pa nam iza Zavrha pitomo prilazi do samih nogu. Ako je jutro, vožnja ovuda će biti divan početak dana. Ako je predvečerje, noći ćemo se prikristi na najbolji način. A ako je sunce na pola posla, najbolje će biti da sjednemo negdje uz obalu i

priuštimo sebi dugi predah i ručak: onima koji se baš potrudu neće ostati vremena za nastavak puta te onda mogu i da prespavaju usred žubora vode.

U selu Vir (12,8km od Nikšića, 645mnnv) skrenućemo lijevo i upustiti se u otkrivanje jednog od najmanje poznatih i posjećenih djelova Crne Gore. Prije toga vrijedi napraviti nekoliko fotografija onoga po čemu je selo dobilo ime: zanimljivog i dubokog vodenog kazana na bistroj rečici Sušici, malo ispred centra sela.

Čeka nas 60km dug prelazak preko planine Golije i predio uz granicu sa Bosnom - iskustvo koje, s obzirom na uspon i teren, lako može da se produži i na sledeći dan. Čekaju nas i neki pusti i zabačeni potezi, tako da prije nastavka treba provjeriti bitne stvari. Baterije u GPS uređaju i mobilnom telefonu? Pumpa? Alat? Neko prasence za usput?

U centru Vira skrećemo lijevo, i počinjemo uspon koji će potrajati narednih 19km i izvesti nas na 1360m nadmorske visine. Odmah treba dobro potegnuti, ali će asfalt olakšati okretanje pedala. Polako osvajamo brdo ispod moćne kupe Viroštaka koja se diže sa lijeve strane, a na 7,2km od Vira stižemo do lijepo prilike za predah, kafane „Duški klanac“.

Kafana je jedna od onih malih, sklepanih kuća koje kao da su nečim pritisnute sa strana pa im je zbog toga gore iskočio crveni krov, a ispod njega kakva mala terasa i po koje ničim izazvano prozorče sa rešetkom. Kad se onda na tako nešto ponosno naljepi neko fino ime za ugostiteljski objekat (u crnogorskim selima srećom još ne robuju potrebi da ta imena daju prema rimskim, pariskim i

bečkim restoranima), i kad se nabavi par stolova i stolica (nije obavezno), te nešto malo šanka – biznis može da krene. E pa moramo onda svratiti ovdje, da se osvježimo hladnom vodom, da popijemo nešto u društvu lokalaca i da čujemo najnovije vijesti iz okoline. Nije važno ako smo stranci i ne govorimo jezik – informacije se ovdje upijaju kožom.

Na 8,3km od Vira, u krševitom, kraškom predjelu ispod Presječke kule napuštam široki asfalt koji odlazi ka udaljenoj bosanskoj varošici Gacko, i skrećemo desno na makadam. Narednih šest kilometara su najteža dionica na golijskom putešestviju, zbog strmog uspona i lošeg puta. Sporo ćemo napredovati ispod divno uznijetih ali ljutih krševa Visoke i Odžine grede, dok ne stignemo do nagrade: ulaza u čarobnu dolinu Nozdre.

Sa malog prevoja se kao kroz ključanicu blago spuštamo u par kilometara dug komad planinske poezije: meki cvijetni i zeleni tepih, talasi blistave trave što teku kroz zaokruženi prostor koji se kradom uvlači među surovu oluju stijena. Komad neočekivanog spokoja i nemoguće ljepote koji opstaju sred bijesnog ključanja brda na lijevoj strani, i gole goropadi krune Golije na desnoj. Par katuna čiji se suvi, krezavi zidovi i snijegovima oglodani krovovi s krajnjim naporom održavaju nad tlom, i ogromna, mimo proporcija i veličine svega ostalog u dolini složena, još jedna u Inka-stilu - bistijerna za vodu. U ovom zabačenom uglu svijeta, nad svim tim cvijećem i svom tom travom, caruje kamena građevina koja po svom vješto obrađenom i precizno složenom kamenju više liči na dio neke moćne tvrđave.

Obavezno treba sići sa puta koji se penje desnom ivicom Nozdre, i proći kroz njenu sredinu. Tako ćemo se uostalom naći i na donjoj strani bistijerne (16km od Vira, 1200mnv), odakle ćemo je vidjeti u punoj veličini i ljepoti. Nedaleko je staza kojom se možemo vratiti na put... ali treba dobro razmisliti da li se smije propustiti noćenje na ovakvom mjestu.

Izlazak iz Nozdre kroz uzani cirk će ponovo biti naporan posao, po raskupusanom kamenom puteljku koji se s mukom probija uz strmu stranu krša. Prvi kilometar je najteži, potom uspon jenjava, a na oko 3km od bistijerne stižemo na prevoj (19km od Vira, 1360mnv).

Put postaje bolji a iza prevoja se spuštamo u još jedan predivan dol, u kome krivudamo kroz visoku mahovinu i repušinu. Kad počnemo da se penjemo uz njegovu drugu stranu, ispod čuke Visoki kom (1456mnv, desno), vrijedi se povremeno osvrnuti unazad - pogled na tu stranu je još ljepši.

Solidan makadam koji nas polako spušta sa planine je na kratkim strmijim dijelovima obično loš ili čak ustupa mjesto stijenama. A mi se iz jednog sjajnog krajolika prelivamo u drugi, od jedne cvijetne livade letimo do druge, lebdjeći od plandišta do plandišta, od katuništa do katuništa.

Posle još jednog strmog spusta dugog oko kilometra, eto nas ponovo na asfaltnom putu Nikšić - Gacko (30km od Vira, 900mnv). Skrenućemo desno, ka Gackom (lijevo se na 700m od raskrsnice nalaze prodavnica i kafana u selu Javljen), i tokom sledeća 2km ćemo se malo odmoriti

od truckanja. Okolo je vrlo nisko drveće ili žbunje, tako da ćemo imati dobar pogled na okolna krševita, zanimljiva brda.

Na početku 37. kilometra od Vira načinjemo poslednju etapu preko Golije, napuštajući još jednom asfalt i skrećući desno na solidan makadam. On će nas sa jugozapadne strane planine, na kojoj je rastinje nisko i ima dosta otvorenog prostora, odvesti na njenu šumovitu i tajnovitu sjevernu stranu. Takođe počinjemo drugi veliki uspon posle Vira: na narednih 16km ćemo se sa 930m popeti na 1600m nadmorske visine.

Na prvom dijelu uspona proći ćemo i širokim dnom Višnjića dola. To je tipična "šerpa" zatvorena sa sve četiri strane svijeta (ili sa svih 10-12 strana sveta, koliko ih u ovim krajevima obično ima) krševitim brdima pokrivenim niskom vegetacijom. Atmosfera kao u unutrašnjosti dalmatinskih ostrva, pa će ljubitelji takvih pejzaža biti na svome.

Na drugoj strani dola počinje strmiji dio uspona, a put će biti nešto lošiji. U zaseoku Potkraguj (4,8km od asfalta), u koji se penjemo kratkom strmom uzbrdicom, prolazimo tik pored ulaznih vrata jedne kamene kuće - ovdje na kafu možemo svratiti i bez silaženja sa bicikla. No domaćin je u poznim godinama i slabo čuje, tako da razgovora ipak neće biti mnogo, ili će više ličiti na svađu. (Srk kafe - malo vike - srk kafe - malo vike...)

Strmiji uspon, još loših dionica puta, i izlazimo na otvoreni dio sa koga možemo da vidimo Višnjića do, sad već duboko ispod nas. Braon traka puta se ovdje ne slaže sa maslina-

stozelenom okolinom, i u tom ne-skladu poput jakog ožiljka muči golu padinu brda do ponovnog ulaska u šumu.

Očekuje nas još par vododerina ili dijelova na kojima vire stijene, krupno neuvaljano kamenje. Biće bolje od raskrsnice na 9,3km od asfalta, na kojoj skrećemo desno i uključujemo se na fini, ravan makadam. U proljeće, posle snijegova, može se desiti da na njemu bude po koja stijena svježe doseljena iz okoline, ili poneko palo drvo. Uspon više nije veliki tako da ćemo pristojno brzo napredovati ka prevoju, prolazeći usput par mjesta na kojima će se šuma razmaći i ka nama će poteći lijepi vidici.

Na diskretni prevoj (1600m) stižemo oko 16km posle silaska sa asfalta, i odatle ćemo se naravno spuštati. Kroz sjenke i tišinu, dugo. Najprije kroz pretežno listopadnu šumu i nešto malo monotonije, do magistrale Nikšić - Plužine.

Naša 60km duga avantura započeta u Viru, završava se izlaskom na magistralu (1120mnv), oko 30km nakon što smo na Goliji napustili asfaltni put Nikšić - Gacko.

Magistralu samo presijecamo - sa druge strane (koso lijevo) hvatamo se uzanog asfalta na starom putu za Plužine. Umjerena uzbrdica duga par kilometara izvešće nas na prevoj iza koga će se rascvjetati duboka pukotina kanjona Komarnice. Skrećemo ka sjeverozapadu i počinjemo lijep spust po pustoj traci koja leluja nižom stranom svijeta: tamo preko, nad kanjonom stražare strogi vrhovi Pivske Planine. Vožnja je zanimjiva – čas se provlačimo kroz čudne, tije-sne prosjeke naravljene u stijenama

da bi tuda prošao put, čas smo u pravom tunelu od zelenila koje otkida obije strane kolovoza sužavajući ga na puku traku, odmah potom izbijamo na otvorene, široke prostore.

Na 7,6km od magistrale nalazi se raskrsnica (1003mnv) na kojoj ćemo skrenuti desno, na kratki detur do još jednog od onih nezaboravnih mjesta koje Crna Gora ima da ponudi. Vozeći kroz selo Rudnice, posle 900m i na kraju kratke uzbrdice, stižemo do prevoja na Rudiničkom brijegu i etno sela “Izlazak” (990mnv). Tu ćemo se u kratkom, iznenadnom momentu - onako kako i treba da bude kad neka ljepota treba da nas obori s nogu - poput kapi koja je prevršila čašu, preleti preko vrha dubokog zelenog pehara na čijem se dnu iskri modri apsint reke. I pašćemo u to opojno piće brže od pogleda, u pijanci posle koje nema mamurluka nego se glava naprotiv bistra vraća i odaziva stvarnosti. Grijech je ne zadržati se ovdje neko vrijeme, a neko će možda i prespavati - da se uvjeri koliko je ime “Izlazak” opravdano.

Asfalt se dalje spušta u kanjon a potom se penje uz njegovu drugu stranu, no to je iskustvo za one koji slijede Top Trail broj 2: mi ćemo okrenuti nazad, ka starom putu za Plužine i raskrsnici na kojoj smo počeli detur.

Oko 2km iza te raskrsnice ponovo stižemo do magistrale, i ovog puta nastavljamo njome (desno). Saobraćaj je umjeren, ali treba biti oprezan: posle dugih kilometara u pustim ili mirnim predjelima treba se podsjetiti da postoje i takve stvari kao što su kamioni, autobusi, bijele trake, lijeva i desna strana puta... Na narednih 4km se i dalje spuštamo, i tek će posle toga (na oko 1km prije mjesta

na kome se odvaja put do manastira Piva i na 866mnnv početi naš naredni dugi uspon. Dobar je onda trenutak da rezimiramo spust koji smo ostavili iza sebe: sa prevoja na Goliji potrajao je (uz samo par kratkih uzbrdica) ukupno skoro 30km, i sa 1600mnnv na 866mnnv.

A uspon koji nas čeka, na krugu oko Plužinskog jezera i pored granice sa Bosnom, izgledaće ovako: 21km dužine, i izlazak na visinu od 1550m (visinska razlika: oko 700m).

Odvajanje ka nedalekom manastiru Piva (desno) nalazi se na 6,7km od izlaska na magistralu, i svakako je to momenat za novu pauzu u našem kotrljanju.

Pivski manastir je sagrađen krajem 16. vijeka, a od 1970. do 1982. godine je zbog izgradnje brane i formiranja Pivskog jezera premješten - kamen po kamen, zajedno sa svojim freskama - na mjesto na kome se sada nalazi. Jednostavna i skromna spo-

ljašnjost (crkva nema kupolu) krije izuzetno vrijedne freske, ikone, dio Časnog Krsta Gospodnjeg, mošti kralja Uroša i Nemanjića i nekoliko svetitelja, rijetke liturgijske knjige. Pored južnih vrata nalazi se freska na kojoj je prikazana figura u turskoj odjeći - jedinstven slučaj u našem i evropskom zidnom slikarstvu. Neupadljiva arhitektura se može bolje razumjeti ako se ima u vidu činjenica da je manastir građen u teško vrijeme Otomanske okupacije ovih prostora, a crkva je bila najveća koja je izgrađena tokom tog perioda.

Oko 2,7km posle skretanja dolazimo na raskrsnicu (1033mnnv) na kojoj ćemo sa magistrale skrenuti lijevo, na sporedni asfalt za selo Smriječno. Pored raskrsnice je nadstrešnica sa drvenim stolom i par klupa. Ovdje počinjemo oko 40km dugi krug koji će nas, u krajnjem zapadnom "džepu" crnogorske teritorije, povesti još jednom uz granicu sa Bosnom. Na najdaljoj tački tog kruga proći ćemo zabačeni i visoki predio Rav-

no, ispod vrha Treštenik (1576m).

Penjemo se uzanim kolovozom promjenljivog kvaliteta, smjenjuju se svježe popravljivi dijelovi i stariji, ispućali. Naravno, rijetko ćemo sresti po koje vozilo. Na 5. kilometru od magistrale prolazimo kroz rasplintu Smriječno, a na 7,3km (kod spomenika) načinimo dobar makadam (asfalt odlazi desno, ka nedalekom zaseoku Kovači). Prolazimo otvoreni predio Muratovica, šarmantno zakrpljen njivama - rijedak prizor u planinskim predjelima Crne Gore.

Dalje nas put vodi kroz šumu ali i po njenom obodu - na takvim mjestima (jedno od ljepših je na 10,2km od magistrale) otvara se fini pogled na desnu stranu, gdje se zelene dolovi i na suncu zriju krševi Paklina i Zaglavka. Kilometar dalje je tabla koja upozorava da ulazimo u granični pojas. Makadam je na ovom dijelu nešto lošiji (slabije uvaljan) a uz to i strmiji, pa će par kraćih nizbrdica tu i tamo dobro doći da se noge odmore. Pri kraju glavnog dijela uspona izbićemo na lijevu ivicu niske šume i ispod na toj strani ugledati predivni do Adžića poljana, po kome u gustim seprentinama krivuda potok.

Kad konačno izađemo na visoki plato zvani (logično) Ravno, naići ćemo pod samim vrhom Šejtan-kula na usamljeni katun (14,2km od magistrale, 1530mnv). Iza katuna je makadam ponovo veoma dobar, i vodi nas gore-dolje po zanimljivom, otvorenom pejzažu, kroz lijepe vidike. Ipak se i dalje pretežno penjemo, i tako će biti dok ne dođemo do groblja na mjestu zvanom Kula (16,6km od magistrale). Ovo je najviša tačka na krugu (1550mnv), pa ćemo se tokom narednih 13km spuštati, sve do

nadomak jezera Plužine.

Treba da slijedimo novi, široki i dobar makadam koji odlazi u desno, ali tragači za lijepim vidikovcima i oni kojima još nije dosta uspona mogu da nastave pravo, starim kamenitim puteljkom koji uz travnatu padinu vodi do oko 700m udaljenog vrha planine Treštenik (1576m). Dio oko vrha je vrlo prijatan: obla, nježno zaokružena površ sa gomilicom kamenja, meka livada, odličan pogled (vrhovi Zelengore, Bioč i Volujak, vrhovi Sinjavine i Durmitora...), obilje mjesta da se sjedne i užina - to su eto razlozi za ovaj mali detur. Osim toga, sa vrha se ne mora vraćati nazad: sa druge strane se do asfalta odnosno ponovnog spoja sa rutom brzo spušta stazom kroz livadu (malo više od 1km - ovuda je ustvari, prije probijanja novog makadama i išla ruta TT1).

Nalazimo se na najudaljenijem dijelu našeg kruga, istovremeno i najbližem Bosni - do varoši Gacko u vazdušnoj liniji ima manje od 10km.

Posle oko 3km makadama i niske šume, izlazimo na asfalt (19,5km od magistrale), krećemo njime desno, i ubrzo prolazimo seoce Mramor. Dok se kotrljamo iznad kanončića Zukovske rijeke, naš će spust postati strmiji i brži. Proći ćemo i par kratkih tunela, a posle drugog i raskrsnicu (26,2km od magistrale, 860mnv) na kojoj se treba malo zamisliti: lijevo se ovdje odvaja put ka selu Stabna i ka Stabanjskim jezerima, pa će oni koji vole usamljene i teže pristupačne predjele možda poželjeti da naprave detur do tamo.

Jezera su dva sićušna gorska oka okružena šumom, posađena u

uskom klancu između planina Lebršnik i Bioč. Šumski puteljak do tamo odvaja se na rampi, oko 500m od skretanja sa glavnog puta. Do malog jezera (1250mnnv), ima nešto manje od 4km, a do velikog (1325mnnv, staza) oko 4,5km. Ako je nivo jezera visok (u rano proljeće, posle topljenja snijegova) staza do velikog jezera može ostati pod vodom i onda preostaje samo sporo probijanje kroz šumsko bespuće - u takvim uslovima je bolje odustati od posjete.

Pri kraju spusta i oko 30km nakon što smo napustili magistralu, stižemo na mjesto na kome s lijeva dolazi put koji vodi oko jezera. Skrećemo desno i nizbrdo, prelazimo mostić preko rijeke Vrbnice, i odmah prolazimo pored kampa "Vrbnica" - šarmantne hrpice drvenih bungalova sa restoranom, lijevo ispod puta. Na strani ka rijeci je i prostrana livada zgodna za podizanje šatora, te će oni koji budu smatrali da su malene Plužine i dalje previše urbane za njihov ukus, ovdje naći zgodan konak.

Kroz prijatan predio sa livadama i niskom listopadnom šumom izlazimo na obalu zapadnog rukavca Plužinskog jezera, pa lijepim putem i uz

malo uspona na kraju, brzo stižemo u najmlađi grad na Balkanu - Plužine (750mnnv).

Kad je krajem 1975. godine završena izgradnja brane Mratinje i formirano akumulaciono jezero, stare Plužine su ostale pod vodom. No za razliku od antičke, ova crnogorska Atlantiada je na vrijeme dobila novo mjesto i novi život na obali jezera. U varošici danas živi oko 1400 ljubaznih stanovnika koji međutim sigurno, kad ih ne vidimo i dok sjede za svojim tajnim komšijskim kafama, odmahuju rukama i u povjerenju šapuću jedni drugima "ih, izvukosmo se za dlaku!".

4 PLUŽINE - TRSA - KANJON SUŠICE - ŽABLJAK

Kod benzinske pumpe u Plužinama se još jednom vraćamo glavnom putu iz Nikšića. Sada ćemo njime nastaviti lijevo, ka Šćepan Polju. Blaga nizbrdica će nas posle malo više od kilometra dovesti do mosta preko jezera. Most je ukrasni broš okolnog pejzaža, dragocjena srebrna nit kojom se podvlači i ističe duboka modra ljepota jezerske vode. Ali na-

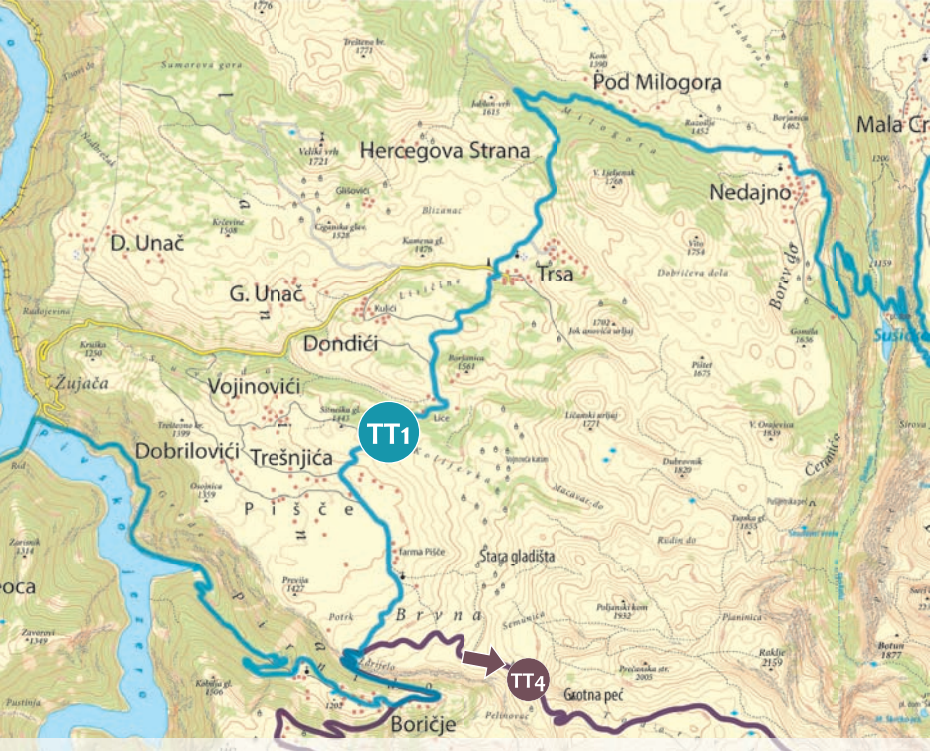
mjernik koji pogodi magičnu tačku mosta i zastane na njoj, dobiće i više od toga. Onaj ko tu, sasvim razbuđen, strpljiv i zanijet, uspije da okom savije i nategne pravu, vitku liniju betona što poput pjenušavog traga iza nekog ogromnog broda stremi sa jedne ka drugoj obali, odapeće iz takvog luka jednu od onih magičnih strijela pogleda o kojima neprestano sanja svaki putnik: strijelu koja donosi potpuno i temeljno razumijevanje čitavog krajolika. Takvo razumijevanje iza koga nema ostatka niti one diskretne i tihe, ali nesumnjivo gorke note koja putnika inače uvek prati - žala za time što je nekoj ljepoti prosutoj pored puta samo stranac i prolaznik, a ne doživotni saputnik.

Odmah iza mosta je raskrsnica na kojoj ćemo skrenuti desno, u kratak tunel. Malo dalje ćemo naići na još jednu raskrsnicu, možda najneobičniju u Crnoj Gori: nalazi se usred drugog kratkog tunela čiji su zidovi od žive stijene. Sa desnog zida jedno ovalno okno dodaje još dnevne svjetlosti na čudni aranžman sjenki, putokaza i sudbina koje nam ti putokazi određuju. Lijevo se penje do sela Trsa i u skute Dirmitora (ruta "Top Trail 4") a mi ćemo nastaviti pravo,

ka jugoistoku i duž obale jezera.

Put se penje iznad jezera, pa ćemo još uživati u lijepom vidiku prije nego što ga konačno ostavimo iza sebe. Na ovom dijelu se nad nama s lijeva poput pročelja katedrala nadnose litice, a sedam kratkih tunela u živoj stijeni su sedam njihovih ulaza. Odvajamo se najzad od Pive i zalazimo u Pirni do, a naš uspon postaje teži. Kroz nisku šumu krivudamo uz pod uzane doline koja kao da se nalazi na kraju svijeta, penjući se u skute planine Pivske. Kraj svijeta ovo ipak nije, u to će nas uvjeriti kuće sela Boričje. Prije nego što stignemo do njih, proći ćemo i preko improvizovanog košarkaškog terencića, koji stidljivo koristi asfalt na jednoj raskrsnici.

Najteži dio uspona počinje u selu (10,2km od mosta, 1220mnnv): na naredna 2km popećemo se na visoki, skoro vertikalni sjeverni zid Pirnog dola, do mjesta zvanog Ždrijelo. "Ždrijela" u Crnoj Gori ima dosta, i kad god nam mještani ili mapa najave neko od njih, sigurno je da nas čeka dobro znojenje... Napuštamo asfalt, i makadamom koji brzo postaje lošiji (neualjan) krećemo uvis

kroz nisku šumu, penjući se nad selo naizgled sporo i mučno, a ustvari osvajajući visinu brzo kao da nas nosi kakav helikopter. Smjenjuju se kratke dionice boljeg i lošijeg puta - jedino će postojano biti naše stalno napredovanje ka nebu.

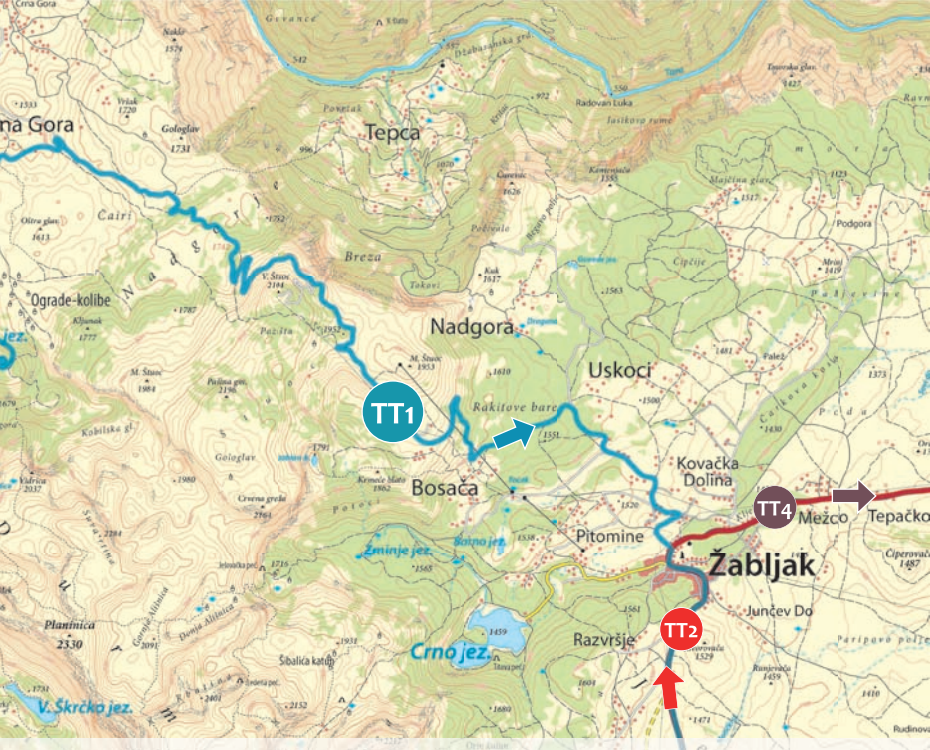
Poslednjih nekoliko stotina metara su najstrmiji (tj. ekstremni: nagib je 15-20%, a makadam je baš tu i najlošiji, kako to obično i biva u kosmosu), pa ćemo se livada na blago zatalasanoj visoravni Pivske planine domoći i mokri i pošteno zaduvani. Odmah izbijamo na uzani asfaltni put sa dalekog Žabljaka (13,1km od mosta, 1490mnv) i krećemo njime na lijevo, ka selu Trsa.

Na biciklu nikad nema ljepote koja se ne plati nekim naporom, ali ni napora koji će ostati nenagrađen - naša je nagrada ovog puta otvoreni predio nakićen blistavim paš-

njacima, u kome se spuštamo pored uspavanog i raštrkanog seoca Pišče, kroz širinu u kojoj misli cvjetaju i rastu bez prepreka. Lagano i neosjetno, neosjetno... crkva i groblje, zgrade velike farme, par kuća - sve to ustvari prolazi pored nas dok mirujemo na biciklu. Na drugoj strani plitke travnate doline u kojoj leži Pišče, ističe nam „kredit“ i krećemo uzbrdo, ne pretjerano teškim usponom, na poslednjoj dionici ka Trsi.

Trsa (21,1km od mosta, 1430mnv) je neobična: na malom prostoru skupilo se dovoljno kamenih “službenih” zdanja koja služe potrebama mještana, samo nema njih - mještana. Njima je valjda previše velegradska i ta hrpica kamenih zidova i krovova, te su svoje kućice i imanjca rasuli na daleko po okolini, u lavirintu niskih brda, po kamenitim uvalama, stranama i dolovima. U “centru” Trse za putnika ipak ima dovoljno sadr-

žaja, taman koliko treba: kafana u kojoj se može fino jesti, i odmah iza “krdo” drvenih bungalova u kojima se može prenočiti po pristojnoj cijeni. Dodajmo tome niske i visoke, oble i šiljate... kamenite vrhove poručane oko ravne tepsije u kojoj se nalazimo i koja nas sklanja od čitavog velikog svijeta, pa se lako može desiti da ovo bude jedno od onih mjesta u kojima se provede cijeli jedan dan a da ne znamo tačno zbog čega. Osim ako se nije radilo o lenčarenju radi same umjetnosti lenčarenja, dok smo gledali nešto što smo posle zaboravili - a posle svega bez griže savjesti, sa prosijanim sjećanjem da je vrijeme koje smo tu proveli iz nekog razloga bilo vrlo lijepo.

Iz Trse ćemo nastaviti na sjever, asfaltom koji vodi ka udaljenom Šćepan Polju. No posle 3,5km, u šumovitom kraju zvanom Milogora, naići ćemo na raskrsnicu na kojoj treba da

skrenemo desno, ka seocu Nedajno (put za Šćepan Polje odlazi pravo). Brzo ćemo izaći iz šume, u otvoren, brežuljkasti, izuzetno lijep predio po kome naš asfalt predivno krivuda i skakuće.

U samom Nedajnu, 7,9km od Trse, nalazi se nova raskrsnica na kojoj ćemo napustiti asfalt i skrenuti lijevo, na makadam i u novu uzbudljivu avanturu: silazak u ogromni kanjon Sušice.

Par stotina metara iza raskrsnice prolazimo lokalnu kafanicu uz koju postoji i par soba za izdavanje, pa produžavamo uzbrdo ka fantastičnom vidikovcu na ivici kanjona (0,8km od asfalta, 1470mnv). Još jedno mjesto za nezaborav, a ovog puta na “meniju” je mogućnost da dobro osmotrimo i sagledamo veličanstvenu ali i surovu ljepotu ogromne pukotine u Zemljinoj kori.

Kanjon se pruža izvan čovjekovih mjera, mimo dimenzija sa kojima možemo da izađemo na kraj, te samo jedna ovakva tačka, sićušna paluba nad olujom njegove bijesne dubine, nad pjenom uskomešane daljine, daje šansu da ga vidimo prije nego što nas proguta.

Teško je pogledu da se svijeta na jednom mjestu u ovom divnom haosu. Možda će se za trenutak odmoriti samo u daljini, tamo gdje se nazire ljutiti sudar sa kanjonom Tare i prodor među njegove suncem zadimljene litice. Ili će se možda s mirom spustiti još samo na drugu stranu svijeta, na kojoj nebo iznad Sušice presijecaju suprotni zid i na njemu spokojna zaravan sa pašnjacima koja, isto kao i ova na našoj strani, do poslednjeg momenta skriva prolom i ponor nad kojim smo se samo čudom zakačili.

SUŠICA: RIJEKA, KANJON

Kaže se da je rijeka Sušica nekada imala konstantan tok, ali su davne ogromne poplave probile prolaze u ponore ispod nje, posle čega je po-

stala nestalna: od izvora do ušća u Taru nekoliko puta ponire i vraća se na površinu. Njen kanjon je dug 14 km i jedan je od najljepših i najvećih na Balkanu. Sa kanjonima Tare, Komarnice i Pive formira svojevrsan prsten oko Durmitora, i dio je istoimenog nacionalnog parka.

Odmah iza vidikovca počinjemo spust. Makadam u pristojnom stanju (tu i tamo slabije uvaljan), spliče se u serpentine dok pažljivo puži niz zapadni zid kanjona. Usput se možemo počastiti kupinama i malinama kojih, kad im je vrijeme, ima u izobilju. Posle malo više od 5km (6km od asfalta u Nedajnom), stići ćemo na dno kanjona (1150mnnv - 320m ispod vidikovca), na kome postoji planinarski dom. Do njega vodi puteljak koji se odvaja desno a sam dom je stotinak metara daleko, sakriven iza krivine. U vrijeme proljećnog topljenja snijegova iza doma postoji jezero, no ono do ljeta presuši i ostavi za sobom divan tepih visoke, svilenkaste trave koji pod rukom povjetarca mijenja boju, od tamno zelene, preko svjetlije, do skoro srebrne. Tako

se duh nestale vode i dalje talasa travom koja pamti, i u gnijezdu jezera i dalje šume tihi talasi.

Kroz kanjon se može pješačiti, posebno uzvodno, kroz prašumu sa stoljetnim crnim borovima, ka vodopadu Skakala i doline Škrke, pa će sigurno biti onih koji će poželjati da se ovdje zadrže. Ostalima, a posebno onima kojima se ne bude dopala činjenica da na toj strani ima i medveda, posle predaha predstoji uspon uz suprotni zid kanjona, te će u jednom danu kompletirati prilično epsko putovanje: najprije spust, ne baš do središta Zemlje ali izvjesno skoro do Hada, i potom junački povratak na površinu svijeta.

Na istočnom zidu postoji zona na kojoj se dešavaju odroni (posebno u proljeće posle topljenja snijega), pa se stanje puta prilično često mijenja. Kad buldožer prođe i “začešlja” razbarušeni makadam ono će biti solidno, a onda će ova (strma) zmija koja vijuga kroz šumu ponovo polako propadati - do sledećeg češljanja. Rezime: iz kanjona ćemo svakako izaći, no uz malo sreće to će biti nešto lakše.

Na istočnu ivicu kanjona i do počet-

ka asfalta stižemo posle pređenih 5,2km (11,3km od asfalta u Nedajnom). Visina na tom mjestu iznosi 1530m - nalazimo se 380m iznad dna kanjona.

Nadalje je uspon lakši, makar zbog asfalta pod točkovima. Prolazimo pored sela Mala Crna Gora (lijevo od našeg puta, oko kilometar daleko) i ulazimo u predio koji kao da je pravljen za zabavu na biciklu: uzani asfalt vijuga kroz četinarsku šumu, kroz kratke vrtače i preko blagih hupsera, preko kojih ćemo ponekad preći i bez okretanja pedala - nošeni inercijom sa prethodne nizbrdice. U ovoj neodoljivoj okolini, vožnja će biti pravo uživanje.

MALA CRNA GORA I NEDAJNO

Naizgled bi se, idući za loptom ili za ovcama, začas moglo stići iz jednog u drugo selo. No ako se neko prevari i s vjerom zatrči ka onim tamo krovovima koji kao da se rukom mogu dosegnuti, usred ravnih i pitomih livada odjednom i bez upozorenja otvoriće se ispred njega ogromni ponor, a sela se pretvoriti u uplašene ptice ščućurene na ivicama tog ponora. Čime li su prizvala ovo prokletstvo na sebe, čime zaslužila da se njihovi žitelji ne sreću i ne poznaju? Je li to neka djevojka klela

nevjernog momka na drugoj strani? Ili su se neki svatovi posvađali? Je li neki sin zaboravio oca? Prosjak otjeran sa kućnog praga? Čudno, nema ni jedne legende da objasni otkud kanjon između dva sela, ili je njihovi mještani čuvaju samo za sebe...

No naš uzlet u visine još ni izdaleka nije gotov. Prije nego što se konačno sjurimo ka još uvijek udaljenom Žabljaku, moraćemo da prođemo ispod vrha Veliki Štuoc (2104mnmv) i preko tamošnjeg prevoja, koji je sa svojih 1950m nadmorske visine jedna od najviših tačaka na asfaltiranim putevima u Crnoj Gori.

Prvi dio uspona takođe vodi kroz četinare, ali kad odatle izađemo na otvoreno počeće jedna od najljepših dionica koje u Crnoj Gori možemo preći na biciklu. Treba često zastati i osvrnuti se, jer se za nama rascvjetava izvanredni pogled na vrhove Zelengore, Volujak, Bioč, Maglič... (Dodatni razlog za pauze biće i nagib puta - mjestimično oko 12%.) Uz procijep Sušice, lagano se otvara i kanjon Tare a najbolji vidikovac na tu stranu je sam prevoj (8km od početka asfalta).

Visinska razlika između dna kanjona Sušice i prevoja na Štuocu iznosi 800m, na distanci od 13,3km. Da li vrijedi? Bez sumnje!

Iza prevoja nas čeka najljepši dio puta: lagani krivudavi spust kroz nisku makiju i otvoreni prostor kojim se prolamaju daljine. Od mjesta na kome se lijevo skreće do obližnje žičare i restorana "Momčilov grad" (terasa sa izvanrednim pogledom na Žabljak i okolinu sa Crnim jezerom), spust postaje strmiji. Put je uzan pa ne treba dozvoliti da ushićenje i strast ka brzini potisnu opreznost: saobraćaj je slab ali će bar jedno vozilo iskrsnuti pred nas iz neke od čestih nepreglednih krivina. Uostalom, šteta bi bila potrošiti ove kilometre jureći nizbrdo: tako bismo propustili da detaljnije uživamo u izuzetnom pejzažu, u kome iz zelenih alpskih dolina ka nebu strijeme vrhovi iz krune Durmitora.

Ponovo zalazimo u četinarsku šumu, u kojoj ćemo proći mjesto na kome se lijevo odvaja put ka čuvenom vidikovcu Ćurevac (pogled u kanjon Tare). Iz šume ćemo se spustiti u slikovitu dolinu Pitomine a odatle

treba savladati još jedno umjereno brdo, i eto nas u Žabljaku.

Žabljak je nekadašnje svratište karavana, najviša varošica na Balkanu (1456mnnv), najveće naselje na Durmitoru (oko 2000 stanovnika), i epicentar planinarskih aktivnosti, zimskih i outdoor sportova na ovoj planini. Uz pješačenje i lokalne ture na biciklu ovdje se mogu provesti dani pa i nedelje, prije nego što nastavimo putovanje našom rutom. Od brojnih mogućih tura na dva točka svakako treba pomenuti obilazak Crnog jezera i kratki (oko 35km) ali izuzetni krug Žabljak - Njegovuđa - Bare Žugića - Riblje i Vražje jezero - Žabljak.

Osim hotela i privatnog smještaja, u neposrednoj okolini Žabljaka postoji i nekoliko kampova.

sokim, surovim planinama u kojima ni glečeri ne bi bili iznenađenje, a sa lijeva se talasaju zeleni pašnjaci Sinjavine tu i tamo zakićeni kamenim nakitom, koji tvrde da se nalazimo u pitomim, niskim predjelima u kojima je surova samo pomisao da prebrzo prolazimo tuda.

Usred te vesele prepirke koja dopire sa dvaju strana svijeta, međusobno udaljenih po svoj prilici hiljadu kilometara, stižemo na raskrsnicu (5,1km od centra Žabljaka) sa koje ćemo nastaviti starim, mirnijim putem. Ubrzo prolazimo raskrsnicu kod Vražjeg jezera. Ovdje vrijedi na čas prekinuti putovanje i odšetati par desetina metara lijevo, na brežuljak pod kojim se u dolji skriva malo jezero neobične tirkizne boje. Njegovu ljepotu ističe jednostavnost okoline - blago izvijene linije blistavih zelenih livada lagano se slivaju odasvud i stižu u dolji, privučene neodoljivom gravitacijom neba uramljenog na površini vode. Za one kojima ovo jezerce ne bude dovoljno, malo dalje se nalazi još jedno, Riblje. Do tamo vodi asfaltni put sa brežuljka (a sve zajedno, dio je pomenutog lokalnog kruga preko Njegovuđe i Bara Žugića).

5 ŽABLJAK - SINJAVINA - VRATLO - DOLINA LIPOVA - KOLAŠIN

Iz Žabljaka krećemo na jug, novim putem za Nikšić. Po izlasku iz varoši s desna se uzdižu moćne siluete Šljemena i Savinog kuka koje nam pričaju o tome da se nalazimo u vi-

No da se vratimo našoj ruti: od Vražjeg jezera put kreće nizbrdo, zavljučeci se među niska brda. Posle 3,6km (13,3km od Žabljaka, 1388mnv) skrenućemo sa puta ka Šavniku lijevo, preko kratkog mostića. Nepuni kilometar dalje (14,1km od Žabljaka) prestaje asfalt i počinje dobar makadam. Počinjemo uspon na pučinu Sinjavine.

Uspón nije pretjerano strm ali put povremeno umije da bude dosta loš (rastresit, slabije uvaljan) pa će na takvim mjestima biti potrebno pošteno nagažiti pedale. Zato je krajolik neobičan i izvanredan: tijesne jaruge i prolazi provode nas kroz lavirint niskih brežuljaka pokrivenim samo travom i jezercima poljskog cvijeća. Kad jutarnje sunce iskiva vrcave iskre sa tih mekih oblina, sve unaokolo ključa veselošću - eto nam prijatnog nemira u duši koji će nas tjerati da se krećemo, i otkrijemo šta je iza narednog brda.

Pusto je, tek ćemo tu i tamo proći po

koje usamljeno domaćinstvo ili katun. Posle Ćurovića katuna ispod brda Konjska glava (9,3km od puta za Šavnik), ulazimo u predio sa niskom šumom, uglavnom listopadnom ali začinjenom i četinarima.

Naredni katun, na 11,7km od puta za Šavnik, trebalo bi da da bude aktivan već od ranog proljeća, čim put postane prohodan. Nekoliko stotina metara dalje (12,1km od puta za Šavnik), na raskrsnici na Ralovom brdu hvatamo se lijevog, sporednijeg makadama pokrivenog niskom travom. Na obližnjem brdašcu ćemo ga zbog toga jedva razaznati, a slično će se dešavati i na narednim kilometrima: ponegdje ćemo put poznati samo po kamenju kojim je obrubljen. Po magli ili u mraku ovo bi definitivno bilo teško, ali po danu orijentacija ne bi trebalo da bude problem: dugom padinom Kekerske glave i Krivog brda (desno iznad nas) penjemo se ka par kilometara udaljenom lokalnom prevoju. Orijentir je i ruševina velike kamene kuće na mjestu zvanom Okruglica (lijevo, 13,1km od puta za Šavnik). Iza prevoja je put ponovo jasno vidljiv.

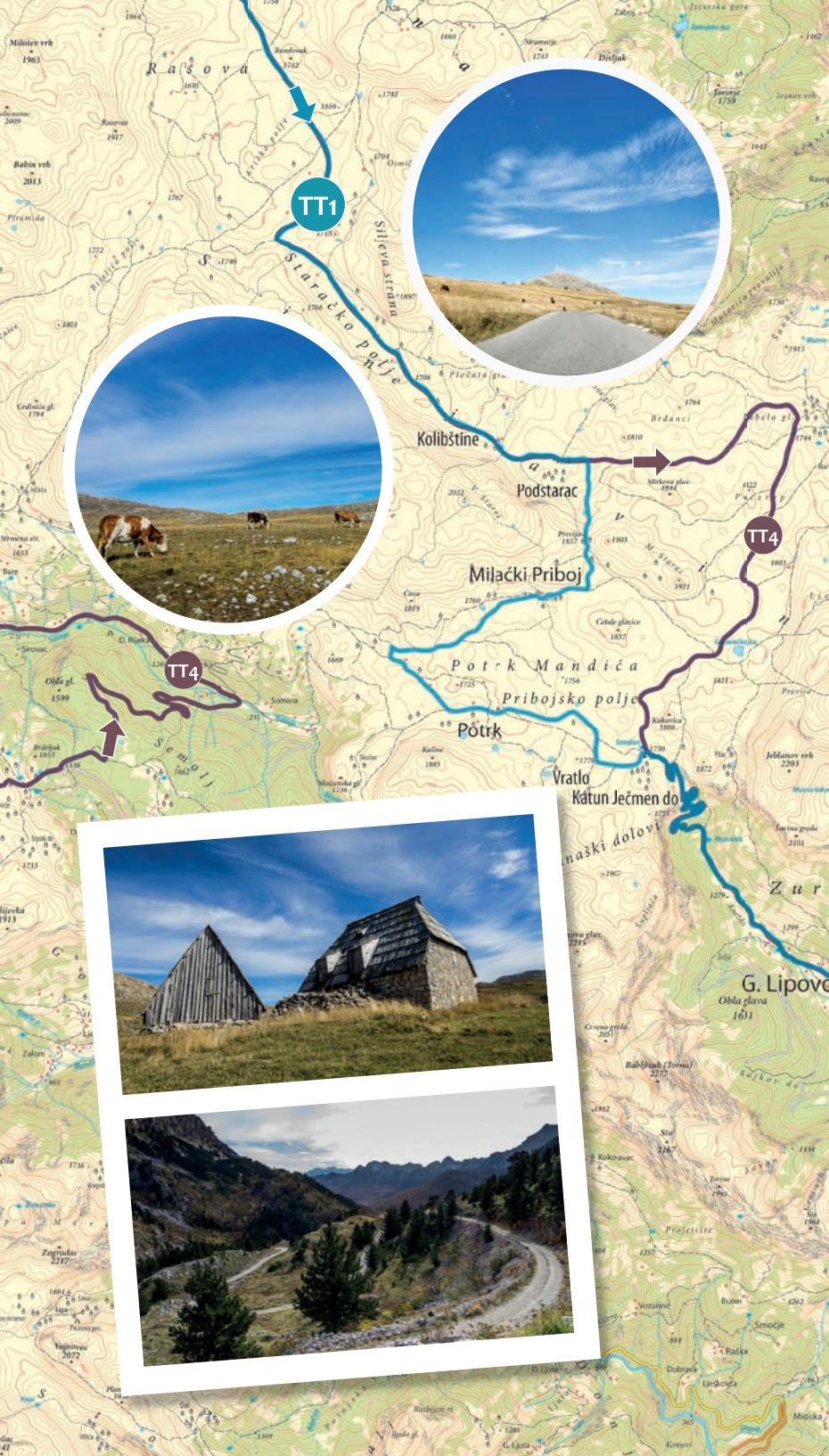
CRNOGORSKI TIBET

Sinjavina ili Sinjajevina (u rješavanju ove stalne dileme neće pomoći ni žitelji njenih katuna - Sinjavina bi trebalo da bude staro ime) je vrlo specifična planina. Naslonjena na Durmitor i okamenjena iznad kanjona Tare i Morače, ova prostrana, zatalasana krečnjačka visoravan sa malo šuma, oblikovana lednicima i erozijom, predstavlja najveći masiv u Crnoj Gori (dužina 40km, širina 15km) a takođe je i praktično najveći crnogorski pašnjak. Prati ostale Dinaride pružajući se pravcem istok-zapad, na prosječnoj nadmorskoj visini od 1600-1700m. Na Sinjavini postoji šest vrhova viših od 2000m, a najviši je Babin zub (2277mnnv). Omeđena je vodenim prstenom (rijekama Tarom, Moračom, Tusinjom i Bukovicom) a ukrašena sa dva gorska oka: Zminičkim jezerom (u blizini Njegovuđe) i Zabojskim jezerom (iznad dijela kanjona Tare zvanog Dobrilovina).

Putevi su uglavnom solidni makadama, mada ćemo često nailaziti i na kraće lošije dionice (slabije uvaljani makadam po kome se teže vozi ili čak stijenovita podloga). U slučaju

kišnog vremena međutim, ne mora se mnogo brinuti o blatu.

Sinjavina je pomalno mrgud i namćor - oblaci su ovdje češći nego na drugim mjestima, i obično se zadržavaju malo duže nego na drugim mjestima. Takođe je jedno od onih mjesta zbog kojih snažno preporučujemo da se na TT rute ne kreće bez GPS-a. Iako su rute kompletno obilježene putokazima, nikad se ne zna da li će svaki od njih stajati na svom mjestu, a bez toga se skoro na svakoj od brojnih raskrsnica u ovom slabo naseljenom prostanstvu može otići na pogrešnu stranu. Veći dio Sinjavine nije pokriven signalom mobilne

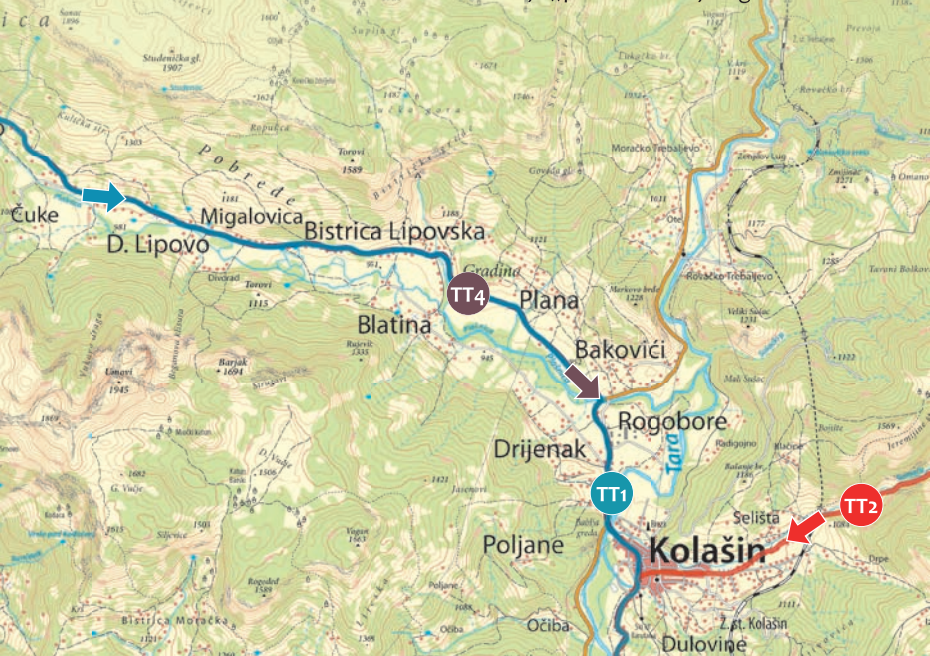

telefonije.

Malo gore pa malo dolje, malo pristojnog puta pa malo plivanja po uzburkanoj kamenoj traci - tako izgleda vožnja po ovoj prostranoj visoravni. Ogromni zeleni talasi valjaju se do horizonta, ali naš krhki brodić sa dva točka uspješno naviga po njima, spašavajući se iz dolja, pobjednički izlazeći na kreste. Jedino što se ne mijenja jeste jedinstvena čar predjela kroz koje prolazimo, i u kojima je skoro marsovska surovost pejzaža pomiješana sa poetičnim vezom trave i cvijeća: ponegdje je samo jedna krpica krhkih stabljika i plavih, žutih i bijelih latica dovoljna da zauzda i primiri ritanje krša po kome je pokapala. Sinjavina je svijet mimo svakog svijeta, planeta za sebe, prostor kraških polja i niskih zaobljenih vrhova kojim se može danima tumarati, magija i san svakog pustolova žednog divljine i samoće, hrapavi i grubi raj - i biće izvor naše inspiracije, poštovanja i strepnje na svakom kilometru koji pređemo na njoj.

Kad se spustimo u prostrano Kričačko polje proći ćemo još jednu kamenu ruševinu (18,1km od puta za Šavnik). Onda još jedno brdo, i eto nas u narednoj dolini, Staračkom polju. Na početku se nalazi katun Rovčanin (21,8km od puta za Šavnik, 1640mnm) koji se također aktivira u proljeće čim put postane prohodan (mašina za čišćenje snijega obično stiže dovde). Domaćini su ljubazni na onaj iskreni gorštački način, a nikad nisu bez vrhunskog mlijeka, kajmaka, pršuta, slanine i svježe pogače.

Iza Staračkog polja skrećemo na jug (pravo nastavlja ruta TT4) i na 28,7km od puta za Šavnik, ispod vrha Mali starac stižemo na Previžu, najvišu tačku na našem putu preko Sinjavine (1835mnm). Slijedi 5km spušta do Pribojskog polja (1670mnm) pa 3km uspona do prevoja Vratlo (1760mnm, 37km od puta za Šavnik). Teren je i dalje odjeven u pristojno travnato odijelo, ali je ono na mnogim mjestima pohabano i iznošeno, tako da iza zakrpa na sve strane proviruje „postava“ od ljutog kamena.

Na sledećem kilometru vozimo pored katuna Ječmen do i stižemo do raskrsnice na kojoj se nalazi izvor Smrdan (1740m^{nv}). Ne treba suditi po imenu: voda iz izvora je hladna i pitka. Ovdje se ponovo spajamo sa rutom TT4 koja dolazi s lijeva pa nastavljamo pravo i nizbrdo, ka prekrasnoj alpskoj dolini sela Lipova.

U uzanu i dugu dolinu padamo sa njenog sjevernog kraja, pored vrha Pekova glava (1872m^{nv}) koji se diže s lijeva. Silazeći niz Vratlo i brojne serpentine puta, lagano uranjajući u ovaj izvanredni prostor tačno po njegovoj osi, uživamo u laganoj promjeni pogleda i perspektiva. Dolina je sa sjeveroistočne strane zatvorena masivom Pekove glave, Jablanovog vrha (2203m^{nv}), Savine grede (2101m^{nv}) i Sudenačke glave (1907m^{nv}) a sa zapadne Šupljačom (2011m^{nv}), Vranovom glavom (2215m^{nv}) i Babinim zubom (2277m^{nv}). Sinjavina se tako od nas oprašta vatrometom svojih najviših

vrhova, i prepušta nas njihovom spektakularnom kontrastu - pitomini doline Lipova.

Na završetku dijela sa serpentinama prolazimo pored izvora Ropušica (5,5km od Smrdana). Spust je nadalje blag, a na 45km od puta za Šavnik stižemo do početka asfalta. Kilometar dalje, na okrajku sela Gornje Lipovo, stoji šarmantna i originalna kafanica "Hajdučka pećina" u etnostilu, odlično mjesto za predah.

Naš dugi silazak sa Sinjavine završava se izlaskom na magistralu Mojkovac - Kolašin - Podgorica (930m^{nv}, 56km od puta za Šavnik). Nizbrdica sa Previje bila je duga 27,5km (visinska razlika 900m) a sa prevoja Vratlo 19,5km (visinska razlika 830m).

Na magistrali ćemo skrenuti lijevo, ka Mojkovcu. Saobraćaj je ovdje intenzivan i vozi se brzo, ali posle samo 2km, na raskrsnici u polutunelu iznad Tare skrećemo lijevo (opre-

zno - ovo je posebno nezgodno mjesto), ka nedalekom centru Kolašina (953mnv).

U ovoj varošici sa oko 3000 žitelja, nekadašnjoj turskoj karavanskoj stanici na putu od primorja ka sjeveru i poprištu mnogih bitaka, proći ćemo kroz centar i pješaćku zonu. Tu se svakako vrijedi zadržati, da uživamo u atmosferi, restoranima i baštama kafea, a nadasve se preporučuje učestvovanje u večernjem korzou. Kolašin svakako nudi još i više od ovoga - od zanimljive istorije i sjajnog botaničkog vrta, do odlične baze za sportske i outdoor aktivnosti na obližnjim planinama i u nacionalnim parkovima, kao i za rafting na rijeci Tari.

**MONTE
NEGRO**

Wild Beauty

6 KOLAŠIN - PREKOBRĐE - PREKORNICA - DANILOVGRAD

Iz Kolašina produžavamo na jug, prateći desnu obalu Tare. Na 1,5km od centra skrenućemo desno na novi most preko rijeke, i vratiti se na magistralu ka Podgorici po kojoj ćemo voziti narednih 6km. Na 8,1km od centra Kolašina i na 1035mnv stižemo do mjesta na kome ćemo skrenuti lijevo, na asfaltni put ka Crkvinama.

Posle oko 400m stižemo do crkve, kod koje prestaje asfalt i počinje makadam. U zidu oko crkvene porte stoje dvije česme: jedna je sveštena a na drugoj koju je, kako obavještava jedna ploča, napravila JNA i zakitila zvijezdom petokrakom. Česme žive u slozi, i smiješe se na prolaznike sa svog zida.

Penjemo se kroz šumu, po dobrom putu - grubost makadama izglađena

je slojem zemlje pa je vožnja prijatna i samo povremeno, na kratkim djelovima, odozdo proviri malo više kamena. Na 1,4km od magistrale je uređen izvor (lijevo), a na 2,6km mjesto sa koga možemo da posmatramo horizont osvojen i podijeljen dvijema gromadama: lijevo je eksplozija Maganika i Moračkih planina, desno Sinjavina ljubomorno stražari nad dolinom Lipova, između njih strijepi komad neba.

Još jedan lijep vidikovac ka Moračkim planinama na zapadu prolazimo na 4,6km od magistrale. Na Jasenskoj kosi stižemo do prevoja (6,8km, 1195mnnv) posle koga put postepeno postaje lošiji. Nakon par kilometara vožnje gore-dolje kroz šumu (uz više spuštanja) po putu na kome bi posle jačih kiša moglo biti dosta mjesta sa blatom, prolazimo još jedan izvor (9,7km, 1013mnnv - cijev kroz koju voda ističe u izdu-

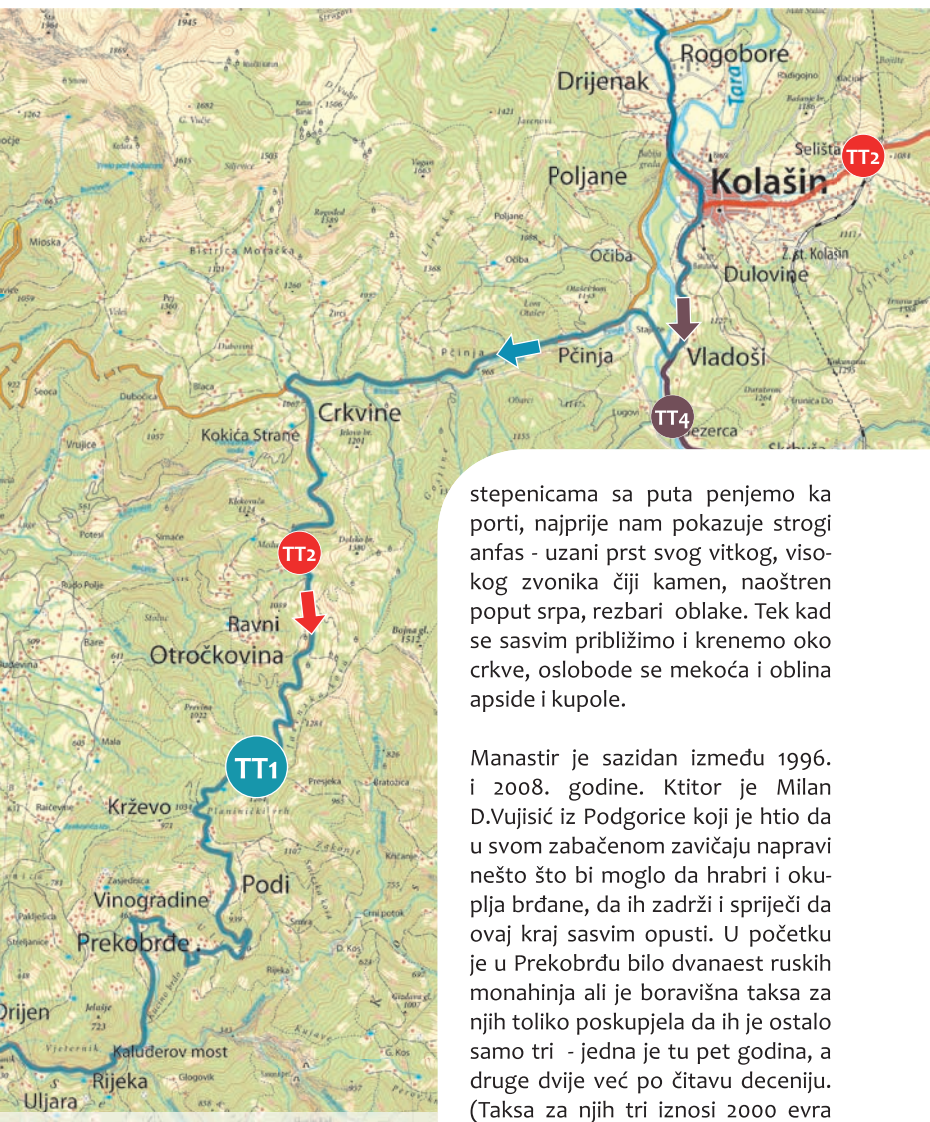
bljenu kladu). Malo dalje je komad otvorenog prostora sa par kuća (desno pored puta), odakle možemo da vidimo udaljeni ulaz u Platije, najdublji dio kanjona Morače (desno) dok lijevo proviruju zubati, iskeženi vrhovi Žijova (uz granicu sa Albanijom, iznad Bukumirskog i Rikavačkog jezera). U dubini ispod nas je uzana dolina kroz koju ćemo uskoro proći.

Put se sada već strmo spušta i nešto je boljeg kvaliteta, ali i dalje pretežno zemljani. Na 11,5km od magistrale proći ćemo vrlo lošu dionicu, srećom dugu samo stotina metara a na 13,4km stižemo do ženskog manastira Prekobrđe (Svetog Arhangela Mihaila).

Smješten na visokom prestolu u brdima, kao prenijet odnekud iz Boke, manastir će nas iznenaditi svojom monumentalnom, primorskom arhitekturom. Kad se

stepenicama sa puta penjemo ka porti, najprije nam pokazuje strogi anfas - uzani prst svog vitkog, visokog zvonika čiji kamen, naoštren poput srpa, rezbari oblake. Tek kad se sasvim približimo i krenemo oko crkve, oslobode se mekoća i oblina apside i kupole.

Manastir je sazidan između 1996. i 2008. godine. Ktitor je Milan D.Vujišić iz Podgorice koji je htio da u svom zabačenom zavičaju napravi nešto što bi moglo da hrabri i okuplja brđane, da ih zadrži i spriječi da ovaj kraj sasvim opusti. U početku je u Prekobrađu bilo dvanaest ruskih monahinja ali je boravišna taksa za njih toliko poskupjela da ih je ostalo samo tri - jedna je tu pet godina, a druge dvije već po čitavu deceniju. (Taksa za njih tri iznosi 2000 evra godišnje...). Odmah uz manastir se - odatle ćemo vidjeti kako se uzdižu iznad zelenila nad nama.

nalazi i stara, ugašena škola.

Od manastira vozimo niz strmi makadam koji će postajati sve bolji kako se spuštamo u dolinu sela Prekobrađe. Okolina je sjajna i kilometri brzo teku, a treba povremeno zastati i okrenuti se, da ulovimo posljednje poglede na crkvu i njen zvonik, jer se izuzetnost njihovog položaja možda i više ističe odozdo. Prvo takvo mjesto je na 1,5km od manastira

Najoštrij dio spusta prestaje na prelasku preko potoka Raštak (2,2km od manastira, 465mnv), ali se nizbrdica tu ne završava - i dalje ćemo se spuštati vozeći nisko po obroncima brda Vjetarnik, iznad rečice Sjevernice. Posebno je lijepo proći ovuda u kasnoj popodnevnoj sjenci, kroz već prigušene boje paprati, dok na dru-

goj strani dolinice pod suncem još svijetle strane Dedine ravni.

Poslednja šansa da osmotrimo manastir je na 4,2km od njega. Do asfalta (u nešto lošijem stanju, ali ipak dobrog za vožnju) stižemo na 5,3km od manastira (18,7km od magistrale). Oko 300m prije tog mjesta sačekaće nas za naše krajeve rijedak prizor: jednostavna žičara sklepana od auto djelova, za prebacivanje stvari (ko zna, možda i po kojeg hrabrijeg mještanina) na drugu stranu Sjevernice.

U zaseoku Jabuka (6,9km od manastira) rečica pravi lijep vir, a odatle će i asfalt biti odličan. Dolina kroz koju sada prolazimo je i zanosna i romantična u isto vrijeme. Vozimo gore-dolje uz samu rijeku i kroz šumovite dolove, a u svakom je po nekoliko kuća, ima divnih dvorišta i još hrpa drugih stvari na koje će se oko sa zadovoljstvom spustiti.

Nadomak Sreteškog krša prolazimo pored drvenog mostića bez ograde, i tu se naš dugi spust konačno završava (9,1km od manastira, 22,4km od magistrale, 210mnnv). A nakon što prođemo ispod Sreteškog krša izbićemo ponovo na magistralu Kolašin - Podgorica (24km od prethodnog silaska sa nje, 230mnnv).

Na magistralu smo izbili nadomak sela Međuriječje i tačno na početku mosta preko Morače. Skrenućemo lijevo i preći preko njega pa posle 750m, prošavši kroz kratak tunel, skrenuti ispred sledećeg mosta desno na uzani asfalt. Taj put se prvo spušta pod most, a onda počinje strmo da se penje (sa 237mnnv). Uspon je naporan (9-12%) i vodi kroz nisko rastinje, uz uzanu urvinu. Ovo je tek početak teškog posla koji nas očekuje: na narednih 16km popećemo se uz Vlahoviće na planinu Prekornicu, do visine od 1500m (1260m visinske razlike u odnosu na magistralu).

Na 1,4km od magistrale prolazimo pored usamljene prodavnice-kafane (ili je to ipak kafana-prodavnica?) “Radošev lug”. Ovo je jedno od onih tipičnih mjesta u Crnoj Gori koja se naprosto ne smiju zaobići ako želimo da naše putovanje ima dušu. Treba dakle zastati i ušetati u betonski kućerak u kome se, na tezgji i na zidovima potpuno prekrivenim policama, tiska sva moguća i nemoguća roba koja bi mogla (a i ne mora) da zatreba ljudima iz okoline. Od šibica, preko plastičnih kineskih igračkaka, poljoprivrednih alatki, šerpi i lonaca, brašna, katanaca, luka i kisjelih krastavaca, do piva, Koka-kole i vinjaka. I kad izaberemo šta ćemo popiti i pojesti, treba da pređemo na drugu fazu rituala: izlazak napolje i sijedanje za klupu ispred jednog od masivnih, jednostavno tesanih drvenih stolova u dijelu “kafana”. Ovdje ćemo se odmah upoznati sa par lokalaca koji uz lozu ili pivo (u betonskom koritu nadohvat ruke, ledena izvorska voda krštava i priprema

za upotrebu sledeće flaše) bistre dnevnu politiku i mjesne vesti. Vjerovatno ćemo i sami biti ponuđeni “kafilozom”: šoljom turske kafe, čašicom loze, i čašicom razgovora. I vrlo brzo ćemo znati sve o njihovom životu i životu u ovim krajevima (što umije da bude jako zanimljivo), o transportu balvana po planinskim putevima, kao i o stanju samih puteva (što umije da bude jako korisno, pogotovo u proljeće kad se tope snijegovi). Sadržaj loze u kafilozi će svaki putnik na dva točka morati da odredi za sebe - treba se samo potruditi da posle ovako sadržajnih razgovora budemo u stanju da sjednemo na bicikl.

Ubrzo ćemo izaći iz šume i obreti se na vrlo atraktivnoj dionici, ludo zalijepljenoj na skoro vertikalnu stranu brda uz koju naš puteljak puže hrabro i himalajski tvrdoglavo. Sa njegovih serpentina ćemo imati fini pogled na kanjon Morače i vijenac vrhova Sinjavine iza kojih se krije

dolina Lipova, a na horizontu pravo ispred nas, ako znamo gdje da gledamo, uočićemo i dio puta kojim smo se sa Jasenske kose spuštali do manastira Prekobrđe.

Opet ulazimo u šumu. Na 3,2km od magistrale (490mⁿv) je mjesto sa koga se najbolje vide serpentine koje smo ostavili za sobom - atraktivno i odlično za fotografisanje, ali i za moral. U ovom dijelu asfalt je odličan, ali je uspon i dalje strm. Na 3,7km je izvor (desno, voda teče iz jedne cijevi), a na 6,2km (775mⁿv) nailazimo na raskrsnicu na kojoj skrećemo lijevo i uzbrdo, odvajajući se od rute TT2 (ona odlazi desno i nizbrdo, ka Maganiku).

Uspón više nije tako jak (8-9%) a vidići se naravno podrazumijevaju, posebno kad zađemo nad lijepe livade u Veljem dolu (7,2km od magistrale). Naročito moćno djeluju iz ovog ugla zid Rovačke glave i Platije, u kanjonu Moraće. Odavde je međutim asfalt lošiji – ispucao i iskrpljen, ali i dalje pristojan za vožnju.

Ulazimo u lijepu bukovu šumu u kojoj je asfalt bolji - za uspomenu i dugo sjećanje, jer ga ubrzo napuštamo (9,4km od magistrale, 1060mⁿv) i skrećemo desno, uz vrlo strm (15-16%) i loš (neupaljan) makadam. Posle par stotina metara uspon malo popušta (9-12%) a makadam postaje bolji.

U ovom kraju su primjetni tragovi čestih paljevina, čak se naredni do kroz koji prolazimo zove "Ravne paljevine". Na izlasku iz njega moći ćemo na istoku da vidimo tridesetak kilometara udaljene Komove. Makadam je ponovo mjestimično loš (krupno kamenje) pa ćemo na

dosta mjesta vjerovatno morati da guramo bicikl.

Na 16. km od magistrale stižemo na prevoj (1507m). Odmah zatim prolazimo rubom katuništa Brajovička Ponikvica i stižemo na raskrsnicu na kojoj ćemo skrenuti lijevo. S desna, iz Nikšićke Župe, dolazi i spaja se sa našom rutom ruta TT4.

Još otkako smo sa magistrale prvi put skrenuli ka Crkvinama i manastiru Prekobrđe, najveći dio vremena vozimo kroz šumu. Po žarkom ljetnjem danu ovo će prijati a i ljubitelji šumskih mirisa, svjetlosti i sjenki će biti na svome, ali je moguće i da će nam se ovdje na Prekornici takva okolina već povremeno činiti monotonom. Zato će katuništa poput Ponikvice i poneki proplanak biti dobrodošle promjene pejzaža. U tom smislu dobre vijesti stižu i iza raskrsnice: odmah prolazimo drugi dio Brajovića Ponikvice (desno), a malo dalje i Suvu Ponikvicu (lijevo).

Malo iza raskrsnice se završava i kratak spust sa prevoja (1,5km) i moraćemo još jednom da krenemo uzbrdo. Ovog puta je to više vožnje gore-dolje, sve dok iz smjera zapada ne skrenemo na jugoistok i na Starčinom brdu (22,6km od magistrale, 1460mⁿv) ne otpočnemo konačni spust ka Danilovgradu. Makadam je na ovom dijelu bolji.

Nakon što prođemo još par slikovitih, pustih dolova i jednu usamljenu zidanu kućicu (27,5km, desno od puta) doći ćemo, na ulazu u simpatično vikend naselje Studeno, i do početka asfalta (28,5km, 1200mⁿv).

Što dalje napredujemo, naš spust biva sve atraktivniji. Najbolji dio

počinje kad na brdu Brk izađemo iz šume na otvoreno i na ivicu ogromne terase, visoko nad prostranom Bjelopavličkom dolinom u kojoj leži Danilovgrad (36,9km, 790mnnv). Tu, na početku serpentina koje vode u dolinu, uživaćemo u sjajnom pogledu na varoš i Zetu koja vijuga mimo nje, lijevo na Rumiju koja čuti iznad dalekog Skadarskog jezera, pravo ispred na zatalasani okean brda ka Cetinju, iza koga proviruju Lovćen i kruna Orjena.

Put se strmo spušta niz serpentine, ali - standardno za ovakva mjesta - ne treba zbog ushićenja brzinom posle napornog šumskog makadama zaboraviti na sigurnost, na oštre i nepregledne krivine na čijim ivicama često ima pijeska, i na dubinu ispod uskog asfalta.

U svakom slučaju, do Danilovgrada ćemo brzo stići (52km od skretanja sa magistrale u kanjonu Morača, 55mnnv). Stare fasade, nenametljiva

a fina arhitektura, lijepi drvoredi, kafane i bašte u ovom šarmantnom gradiću sa 5000 stanovnika, građenom krajem 19. veka sa idejom da bude prijestonica Crne Gore, za služuju da tu sa uživanjem predahnemo. Najveća atrakcija u okolini Danilovgrada je oko 19km udaljeni manastir Ostrog, do čijeg se zdanja uzidanog u liticu visoko iznad doline može stići odličnim novim putem. (Skretanje za manastir prolazimo oko 3km prije centra grada, odnosno 49km od magistrale u Morači.) Ostrog posjećuju ljudi iz svih krajeva svijeta, pa bi i za nas mogao biti odličan poludnevni detur.

7 DANILOVGRAD - ČEVO - CETINJE - LOVĆEN - KRSTAC - KOTOR

Iz Danilovgrada krećemo na jugozapad, putem ka magistrali Podgorica - Nikšić. Magistralu ćemo samo presjeći, pa krećemo na brdo Velji

Garač. To je početak uspona do Čeva, koji će biti dug 20km (sa 50 na 850m^{nv}). Istovremeno je to i početak putovanja kroz “staru Crnu Goru”, odnosno Katunsku nahiju - do Cetinja i Lovćena. Uzani put koji vodi do tamo motorizovani turisti još nisu otkrili, i on nudi autentičnu atmosferu, bez automobila i gužve čak i u jeku sezone. No među biciklistima je prilično popularan, pa su šanse da sretnemo nekog kolegu prilične.

Obilazeći oko Veljeg Garača hvatamo se visine i polako zalazimo u kraški lavirant pokriven niskim rastinjem. Na “zadnjoj” (južnoj) strani brda u zaseoku Đuričkovići prolazimo kafanu “Katunski vidikovac”.

Put ka Čevu bez prestanka krivuda između brda, kolovoz je uzan i mjestimično prilično loš (no ipak pristojan za vožnju), često sa obje strane napadnut i pritisnut žbunjem, tako da ćemo prilično rijetka vozila prije

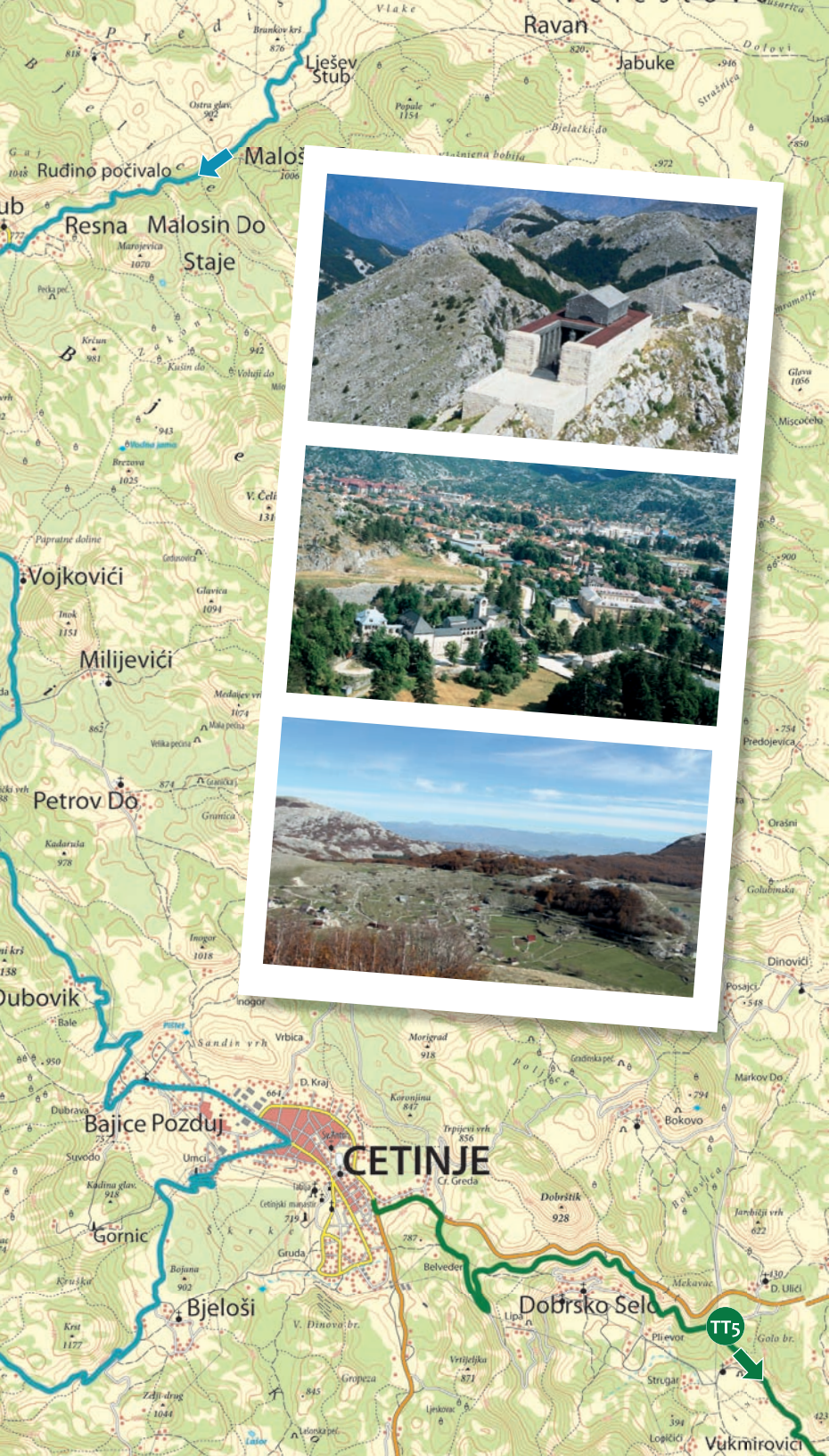
čuti nego što ćemo ih vidjeti. U nos se nekako i odnekuda već uvlači miris Mediterana, i često ćemo imati utisak da ustvari putujemo po nekom jadranskom ostrvu. Mnogo je divnih detalja u pejzažu - nekad je to žuta suza pokošene trave kojom je ofarbano polje ograđeno kamenim zidovima, drugi put usamljena kućica čija drvena vrata i prozori hrabro nose njene otvrdle godine, nekad je to čudna kraška formacija a nekad samo miris poljskih trava i cvijeća.

U dolini između brda Kopitnik i Lisac završavamo uspon (22,5km od Danilovgrada). Odatle do Čeva ima 4,3km. U tom mjestu (26,9km od Danilovgrada, 755m^{nv}) okrećemo na jug, nastavljajući kroz kraški, bezvodni predio u kome se pije kišnica iz bistijerni. Po ljetnjem danu ovdje umije da bude vrelo kao u rerni, pa sa sobom treba imati dovoljno vode.

Čevo je teritorijalno najveće selo Katunske nahije, u pisanim izvorima se

TT5

prvi put pominje još 1335. godine. Bilo je središte Ozrinića, jednog od najstarijih crnogorskih plemena i posle Cetinja najvažniji centar u nahiji - na obližnjim Draškovim stolicama su bile donošene odluke koje su bitno uticale na crnogorsku istoriju. Ovdje je rođena crnogorska kraljica Milena Petrović-Njegoš (1847-1923), supruga kralja Nikole. Nakon kraljeve smrti 1921. godine, Milena je nominalno bila posljednji vladar crnogorske kraljevine. Njen bratanac je bio čuveni junak, serdar i general Janko Vukotić. Još jedan slavni Čevljanin je i Dušan Vukotić, reditelj, karikaturista i profesor, koji je 1962. godine postao prvi autor crtanog filma van SAD kome je dodijeljen "Oskar". U novije doba Čevo je umnogome raseljeno i prilično zaboravljeno.

Čevo leži u plitkom dolu između brda pa ćemo odatle ponovo uzbrdo, ovog puta oko 6km i ne tako visoko - do 876mnnv. Prije Cetinja nas čekaju još dva slična talasa, drugi je ozbiljniji: iz Vučeg dola (13km od Čeva, 782mnnv) do Čekanja (19,6km od Čeva, 1015mnnv).

Put neumorno krivuda kao i na dijevu do Čeva. Na Čekanju, mjestu divnog imena koje budi maštu (ko je tu koga čekao, i da li ga je dočekao?), izlazimo na put Cetinje-Kotor i skrećemo lijevo, ka Cetinju. Odavde je nizbrdo, pa će desetak kilometara do te varoši brzo proletjeti.

Desno se preko brda ide do oko 7km udaljenog sela Njeguši - ako imamo vremena i volje detur do tamo će biti vrijedan truda. Položaj sela je predivan, tu su rodne kuće vladike i pjesnika Petra Petrovića Njegoša i poslednjeg crnogorskog kralja Nikole I Petrovića kao i petnaestak cr-

kava sa zidovima od tesanika i zvonikom "na preslici". Ali obradovaće nas i gastronomski dragulji: čuvena pršuta (recept za koncentrisani ukus Crne Gore: meso sušeno na kovitlacu vazдушnih struja sa planina i sa mora), sir (nekada prodavan i u Trstu, Veneciji, Marselju i na Malti), i medovina. Krčma "Kod Pera na Bukovcu" (ulaz u Njeguše) iz 1881. godine, kada je izgrađen i put, najstarija je u Crnoj Gori.

Do Cetinja (660mnnv) stižemo na 30. kilometru od Čeva. Cetinje je klasičan primjer velikog u malome: da makar prošetamo pored svih značajnih mjesta u ovom gradiću-muzeju sa oko 12.000 stanovnika, trebaće nam dobar dio dana. A da i ne pominjemo čisto hedonističko uživanje u laganom hodu pored bicikla kroz drvorede lipa i bagrema, mimo dvorišta i stisnutih fasada sa mansardama, balkonima i balustradama, koje će se naravno završiti ritualom posmatranja laganog ritma grada uz neki kolač i kafu.

Osnovana u 15. vijeku, ova vjekovna prijestonica i religiozni centar Crne Gore u kraškom polju ispod planine Lovćen ima veliki istorijski, kulturni i religiozni značaj. Rezultat sudbinske povezanosti sa istorijom zemlje, sa njenom duhovnošću i državnošću, jeste to da ovdje skoro svaka ulica i građevina vezuju ze sebe neku priču ili legendu. Nezaobilazni su Cetinjski manastir (u kome se čuvaju ruka Svetog Jovana Krstitelja, čestica Časnog krsta, mošti Svetog Petra Cetinjskog, te "Oktoih", knjiga štampana 1494. godine), Vlaška crkva iz 1450. godine (sa ogradom od zarobljenog neprijateljskog naoružanja), Biljarda (nekadašnja Njegoševa rezidencija iz 1838. godine, ime je dobila

po prvom bilijarskom stolu u Crnoj Gori, iznijetom ovamo iz Kotora na plećima crnogorskih mladića), pozorište Zetski dom i brojni muzeji. Stara zdanja stranih ambasada, grupisana na malom prostoru a različitih arhitektonskih stilova, jedinstveni su urbani mozaik u Evropi. Najstarije crnogorske biblioteke i najstarije knjige, prva knjižara (1879. godine), kao i izuzetna tradicija štamparstva, svjedoče o ulozi grada u razvoju prosvjećenosti na ovim prostorima.

Iako je Podgorica danas zvanični glavni grad Crne Gore, Cetinju je vraćen naziv "prijestonica".

U Cetinje je donijeta prva fudbalska lopta u Crnoj Gori, prvi teniski klub i prvi golf klub osnovani su u Cetinju 1906. godine. (Ovom drugom pokrovitelj je bila kneginja Milica, ali nije ostalo zabilježeno koliko se uspješno moglo igrati sa toliko mnogo bezdanih rupa i jama u kraškom polju u koje je loptica mogla propasti). Ipak, nama će vjerovatno najzanimljiviji biti podatak da je biciklistički klub u Cetinju formiran još davne 1905. godine.

Kraški teren oko grada obezbjeđuje i neke karakteristične atrakcije: obližnja Lipska pećina je jedna od najvećih na teritoriji cijele bivše Jugoslavije.

Neiscrpan prirodni resurs Cetinja je besjednička vještina: o velikim temama, ali i o vremenu, cijenama, sportu, stolariji, popravci motora ili dnevnoj politici, većina mještana umije da raspravlja tako neodoljivo da nam se lako može desiti da u bašti nekog kafića ostanemo mnogo duže nego što smo namjeravali, diskutujući ili prosto samo slušajući nekog našeg novog poznanika...

Kod Centralne biblioteke (raskrsnica Bulevara crnogorskih junaka i Lovćenske ulice) krećemo Lovćenskom ulicom na jugozapad, ka Ivanovim Koritima. Saobraćaj je van sezone slab, ali o praznicima, vikendom i u jeku ljetnje sezone može biti jači. Uspion kroz lijepu okolinu je na prvim kilometrima nešto veći (uz to ide i odličan pogled na Cetinje) a kasnije je umjeren. Na 5km od raskrsnice kod biblioteke prolazimo rampu na ulazu u Nacionalni park Lovćen. Oko 800m dalje, u divnoj bukovoju šumi, nalazi se usamljena kafana koja se zove, a kako drugačije nego, "Pod bukvom" - odlično mjesto za predah.

Ivanova Korita (1250mnnv) su popularno izletišta sa restoranima, hotelima, avanturističkim parkom. Izvor po kome su dobila ime nalazi se 13km od Cetinja, lijevo pored puta.

Nastavljamo ka Lovćenu, kroz slikoviti pejzaž. Posle kratkog predaha na Ivanovim Koritima asfalt nas ponovo vodi naviše, ispod gromade Štirovnika (lijevo), do raskrsnice (15km od Cetinja, 1361mnnv) na kojoj ćemo produžiti desno, ka Jezerском vrhu na Lovćenu. Do tamo ima 3km, uspon nije pretjerano težak. Biciklom možemo do parkinga (20km od Cetinja, 1575mnnv), a onda ćemo uz 461 stepenicu i kroz tunel dug 80 metara izaći pred Njegošev mauzolej (1657mnnv). Visinska razlika u odnosu na Cetinje iznosi skoro tačno 1000m, a odavde se u jasnom jutru može vidjeti i obala Italije.

Lovćen je simbol crnogorskog identiteta i državnosti pa je Njegoševa želja bila da bude pokopan baš tu, u kapelici koju je sagradio za života (1845. ili 1846. godine). Priča kaže

da je Jezerski vrh izabrao da ne bi neskromno remetio sam vrh svetog Lovčena, susjedni Štirovnik, koji je za 81m viši. (U novijim vremenima skromnost je ustupila mjesto praktičnosti, pa se na Štirovniku sada nalazi TV toranj.) Kapelicu su srušili Austrijanci tokom okupacije Crne Gore u Prvom svjetskom ratu (1916.), planirajući da na tom mjestu naprave spomenik svom osvajanju Lovčena. Njegoševi ostaci su tada prebačeni u manastir na Cetinju, a 1925. godine su vraćeni u kapelu obnovljenu od strane kralja Aleksandra Karađorđevića, unuka kralja Nikole Petrovića. Ta kapela je bila istog oblika i veličine kao i originalna, a u nju je uzidano i sve što je ostalo od originalne kapelice. Sam Aleksandar je bio među onima koji su unijeli kovčeg sa Njegoševim kostima, a u njega je položio albansku spomenicu koju je skinuo sa svojih grudi. Posle Drugog svjetskog rata i ta kapela je uklonjena (1969. godine) da bi umjesto nje, u periodu od 1970. do 1974. godine, prema planovima vajara Ivana Meštrovića bio sagrađen mauzolej u bečko-secesionističkom stilu. Tokom gradnje je na Jezerski vrh iznijeto oko 11 000 tona kamena (pojedini blokovi su teži od 40 tona). Mauzolej je dug 37, širok 15 a visok oko 11 metara, Njegoševa statua je teška 28 tona. Godišnje ga posjeti oko 50.000 ljudi i - najviši je na svijetu.

Dok u carstu munja hodamo uzanim popločanim pupčanikom ka mermernim karijatidama koje čuvaju prolaz do Njegoševog sarkofaga, naše drumaranje kroz Staru Crnu Goru ovdje će dobiti svoj puni smisao. Ključali, haotični krš kroz koji smo vozili od Danilovgrada uređuje se i hladi dok izrasta u ogromnu

kupu Jezerskog vrha, simbol na kome se stiču istorija i legenda, i koji nam nudi razrešenje nejasnog osjećaja koji smo prethodno imali: da je nedostajao nekakav finalni element, ključ za bolje razumijevanje izbornih lica gorštaka, tvrdoglavih kuća u pustoši, ćutljivih jahača na konjima, vječitog donkihotovskog otimanja žita iz bezvodnog kamena, škrtih i jetkih riječi o sopstvenom zavičaju koje se otmu iz usta putnika u pohabanim starim automobilima, i nasuprot njima, čežnje gradskih ljudi za tim istim visinama. Ko u Crnoj Gori ne živi na kršu, žudi da mu se vrati, da se napraši skupo plaćenom, žujevitom slobodom koja se tu kruni, od koje se žeda i usta stvrđnu poput zidova mauzoleja na Lovčenu. A onaj ko je u kršu, žudi da se odatle spusti do lakšeg života, s nadom se okrećući od nekog svog simboličnog Lovčena i prepuštajući se neizvjesnom padu u budućnost. I tako ukруг, na talasima uzburkanog mora u kome se izmjenjuju generacije, podižu i spuštaju porodice i bratstva, Crna Gora napreduje kroz vrijeme, ne vrijeme, i istoriju.

U povratku nam je sve "pod nogu" odnosno nizbrdo, pa ćemo brzo stići na raskrsnicu ispred Ivanovih Korita (5,2km od parkinga na Jezerskom vrhu, 1300mnv) na kojoj skrećemo desno, na uzani asfaltni put koji se spušta u kraj zvani Dolovi. Očekuje nas jedna od najljepših etapa na TT1, tokom koje ćemo proći ispod jugo-zapadne strane Štirovnika, naći se visoko nad Bokokotorskim zalivom a onda se spustiti do mora.

Na 6,4km od parkinga (1300mnv) napuštamo asfalt i skrećemo desno i uzbrdo, na makadam koji nas odmah izvodi na ivicu ogromne li-

tice Branjevine. Pošto ćemo neko vrijeme voziti duž ivice, naravno neće nedostajati izvrsni vidici - i na Boku, ali i na Štirovnik na našoj desnoj strani. Uspón prestaje oko 2km posle početka makadama, a od 3. kilometra put postaje lošiji. No samo kilometar kasnije (10,8km od parkinga, 1336mnnv) ponovo stižemo do asfalta koji vodi do prevoja Krstac i u Boku, i koji nas odmah ushićuje sa par divnih krivina.

U vatrometu vidikovaca na koje nailazimo, najbolji bi ipak mogao biti onaj na 11,6km (1280mnnv). Do njega treba pješāčiti lijevo stotinak metara od puta, pa će nam se otvoriti čitava nevjerojatna panorama Boke sa Kotorom i zidom Vrmca koji je dijeli od Jadrana. Ako se još i lijenji bijeli kumulusi igraju na nebu, i dolje na vodi i na oštrom reljefu pletu igru svjetlosti i sjenki, lako je ovdje provesti par zabezēknutih i omāđanih sati. Veličanstveno je i mjesto udaljeno samo tristotinak metara, na kome ispod puta postoje i drvena klupa i sto - pravo mjesto za predah

i nebeski ručak.

POGLED, POGLED...

Ipak, za apsolutno naj-najbolji pogled na ovoj dionici treba se malo više potruditi i pješāčiti: na 12,8km od parkinga desno od puta se odvaja strma staza koja vodi do napuštenog sela Bižaljevac, smještenog kao na dlanu u kratku i vrlo lijepu dolinu ušuškanu ispod Lovćena i Štirovnika. Iznad sela (čije kamene kuće i same predstavljaju dovoljno dobar razlog da se ovamo dođe) se na zapadnoj strani diže dugo i golo bilo Gomile, prekriveno samo oštrom travom i po kojim žbunom. Na brdo se može ispeti bez većih problema, iako do tamo nema staze. A malo prije samog vrha je mjesto sa koga se otvara taj naj-naj pogled na Boku. Za ovaj detur potrebno je oko dva sata, i preporučujemo ga od sveg srca.

Do prevoja Krstac ostaje nam još malo čistog uživanja - treba se potruditi da nam kilometri do tamo što više potraju. Na prevoju (16,8km

od parkinga na Jezerskom vrhu, 900m) izlazimo na put Cetinje - Kotor, izgrađen u vrijeme crnogorskog kralja Nikole (dio su radili i Austrijanci). I kao da već nije bilo dovoljno uzbuđenja, pustićemo da nas povede u ludi pad niz Lovćenske strane, u plavet Boke i ka Kotoru.

Saobraćaj na putu je umjeren, ali je kolovoz uzan, ima mnogo oštih i lakat krivina, ovuda vole da voze turisti, motociklisti, autobusi turističkih agencija... tako da se brzini nikako ne treba predavati bez opreza. Sporija vožnja će nam uostalom dati priliku da do kraja upijemo prostor i dubinu koji gromoglasno eksplodiraju na svakoj serpentinu.

A serpentina ima 25, tako gusto

slijepjenih jedna uz drugu kao da mjesta u Crnoj Gori više nije bilo ni za lijev. Svaka priča svoju priču, svaka na svoj način izvija perspektive i mijenja ugao gledanja na džinovsko survavanje Balkana u Jadran. Neki kažu da je najbolja dvadeseta, ali će vjerovatno svako imati svoj ukus i izbor. Oni koji vole da pronalaze simbole, u donjem dijelu serpentina, prije mjesta zvanog Trojica, vide slovo "M", uz koje se onda plete priča da je to posveta projektanta puta, Josipa Sladea, crnogorskoj kneginji Mileni kojom je bio opčinjen. (Bila ovo istina ili ne, u ono vrijeme je jedna mjerodavna austrijska komisija umjesto takvog elegantnog izraza divljenja primijetila samo da je projekat puta komplikovan i skup, pa je Slade dobio otkaz.)

Na Trojici nalazimo manastir i tvrđavu, i novu inspiraciju za divljenje Bokokotorskom zalivu. I eto nas začas i u Kotoru - posle svih "visokih" avantura prethodnih dana, pomalo je čudno ponovo se sresti sa morem. Od početka spusta iza Dolova prešli smo 31km, a visinska razlika iznosi 1420m.

8 KOTOR - PERAST - DONJI MORINJ - BAKOČI - HERCEG NOVI

KOTOR

O istoriji i arhitekturi ovog grada ispevanog od kamena, jednog od najbolje očuvanih srednjovekovnih bisera Mediterana, doma čuvenih

pomoraca i trgovaca upisanog i u spisak svjetske baštine UNESCO-a, može toliko toga da se kaže da na ovom ograničenom prostoru nećemo ni pokušati da se upustimo u tako nešto. Umjesto toga preporučićemo da bez plana, mape i vodiča zalutate u mrežu njegovih uzanih ulica i trgova. Oslušnite zidine kojima se štiti od mora i u kojima vječito titraju vibracije iza strašnih zemljotresa koji su ga rušili, iskrsnite pred njegove palate, crkve i zvonike kojima nemojte znati imena i istorije, šunajte se uz skaline i ograde čijem kamenu nemojte znati porijeklo. I tek kad osjetite da ste dovoljno vidjeli, krenite u obilazak "školski", čitajući, učeći i pamteći formalne detalje, slažući ih povrh pravog znanja koje ste već stekli - o tome da je

Kotor magičan.

Iz Kotora krećemo sa rive ispred glavnih gradskih vrata (“vrata od mora”). Plan puta je sada jednostavan i jasan: duž obale Boke kotorske, niz brojanicu gradića i seoca. Nema uspona niti nizbrdica, prevoja, makadama, gustih šuma i zabacjenih kutaka, samo utabana i laka maršruta u ovom turistički najrazvijenijem regionu Crne Gore. Da li će nam to prijati? Posle planina i česte osame, posle loših puteva i teških uspona, opuštено kotrljanje od plaže do plaže uz malo zviždukanja na biciklu, dobru hranu i večernji provod... nisu loša kombinacija.

Treba se ipak spremiti za činjenicu da za vrijeme sezone u Boki vlada gužva i da je put uz more opterećen vozilima. Najbolje i najprijatnije vrijeme za vožnju je rano jutro.

Uz sjevernu obalu kotorskog zaliva posle 13,5km stižemo do Perasta, baroknog gradića velelepni vila. Malo iza njega naći ćemo se na najmanjem rastojanju od ostrva Sveti

Đorđe i Gospa od Škrpjela (u Boki inače ima devet ostrva), pa eto prilike da ih bolje osmotrimo izbliza jer su ona u Boki glavni ukras skoro svakog pogleda.

BOKA KOTORSKA

U Boki toliko toga postoji i u nju toliko toga staje, da je teško povjerovati kako je dužina zaliva, od ulaza na Prevlaci do Kotora, samo 28km, dok je dužina obale samo 105km. Ni maksimalna dubina nekim čudom nije 11 km nego 60 metara. Zaliv okružuju dinarske vertikale čija visina dostiže 1895 m (Orjen).

Mimo ovih suvoparnih podataka, ovo je jedan od najljepših fjordova na svijetu (i najjužniji), jedinstven na Mediteranu, srećni spoj prirodnog blagoslova i čovjekovog nasleđa, sjajni broš na obali Jadranskog mora. No naizgled dobro poznata i pitoma, Boka ipak izmiče ljudskom iskustvu i živi neki svoj tajni, iskonski život do koga ne dopiru ni svakodnevnne sudbine njenih stanovnika ni ambicije turista, brodovi, automo-

bili... U njenom moru ima dubine ispod dubine, na njenim ostrvcima više kopna nego što je ucrtano u kartama, a kad prođemo duž njenih obala to nekako nikad nije konačno - uvijek nam se čini da je ostalo nešto što nismo dohvatili, iako smo se svojski trudili. Zašto je tako? Valjda stoga što prava ljepota uvijek ostaje van konačnog domašaja i ostavlja samo čežnju. Ta čežnja će nas uvijek vući da se Boki ponovo vratimo...

Zalazimo u risanski rukavac zaliva i u njegovom tjemenu (na 17km od Kotora) stižemo u gradić Risan, koji se smatra najstarijim u Boki (nastao je u 3 veku p.n.e.). Iz Risna vozimo još pet i po kilometara prije nego što stignemo na raskrnicu u selu Donji Morinj (23km od Kotora) na kojoj ćemo još jednom krenuti u brda, prečicom ka Herceg-Novom.

Ovim malim kontrapunktom (možda bi preciznije bilo reći: kreščen-dom) u odnosu na lagodni put uz more, vraćamo se na stil prethodnog putovanja rutom TT1. I red je da na takav način, poslednjim skokom

u zelenilo iznad Boke i dostojnim oproštajnim znojenjem, završimo naše istraživanje crnogorskih visina i istovremeno se uvjerimo u to koliko nam se tokom prethodnih dana popravila kondicija te promijenilo shvatanje pojma "strmo".

Odmah po odvajanju od magistrale uz obalu, u Donjem Morinju prolazimo nedaleko od divne pravoslavne crkvice Svetog Save, rađene u primorskom stilu. U selu inače postoji čak pet pravoslavnih i četiri katoličke crkve. No mještani podjednako posjećuju i jedne i druge, slave se i katolički i pravoslavni sveci (morinjski katolici slave i slavu), a koliko se dvije vjere uvažavaju i poštuju pokazuje i to što orijentacija Svetog Tripuna, najstarije katoličke crkve u ovom mjestošću, odgovara orijentaciji pravoslavne crkve: ona prvobitno i jeste bila pravoslavna, namijenjena Svetoj Mučenici Varnavi, ali kako katolici u Morinju nisu imali svoj hram, ustupljen im je ovaj.

Ime "Morinj" po nekima dolazi otuda što se mjesto nalazi uz more, ali

vjerovatnija verzija je da porijeklo seže u srednji vijek, do tamnog perioda kuge u Evropi koja nije zaobišla ni ove krajeve. Morinj, koji je do epidemije bio naseljeniji od Kotora, očigledno je bio najteže pogođen i ostalo mu je ime koje podsjeća na to vrijeme kad se u njemu masovno umiralo (“pomor”, “moriti”). Po predanju je selo spašeno iznošenjem ikone Presvete Bogorodice iz crkve Svetog Jovana na obližnji izvor vode Svrčak, svećenjem vodice i molitvom. U znak poštovanja i zahvalnosti Morinjani još uvijek iznose tu istu ikonu na dan kada se desilo spasonosno isceljenje (15. jula). No legenda vezana za čudotvornu ikonu time još nije završena... U komunističko vrijeme posle II svjetskog rata, bilo je zabranjeno da se ona iznosi iz crkvene porte. No kada je 2003. godine u selu iznenada preminulo sedam osoba, litija je obnovljena i gle - umiranje se vratilo “u normalu” i do kraja te godine niko nije preminuo.

Asfalt prestaje u selu i počinje vrlo strm, težak uspon po betonskom puteljku. Na 1,8km od magistrale treba se osvrnuti: ukazuje nam se izuzetno lijep pogled na Gospu od Škrpjela. Prolazimo raštrkani Gornji Morinj, a na početku 3. kilometra, kod crkve Svetog Tome (409m_{nv}), beton zamjenjuje pristojan makadam. Malo dalje (3,9km od magistrale) nailazimo na eko-selo „Stone village“ iza koga put postaje lošiji a uspon je ponovo vrlo jak.

Predio je ovdje već sasvim pust, napredujemo kroz gusto nisko rastinje, ponekad prolazeći kroz prave zelene tunele. Strmi beton (ovog puta loš) ponovo zamjenjuje makadam na 4,4km od magistrale, no ne zadugo: od malog prevoja na Gorilovom brdu (5,2km, 505m_{nv}) opet smo na makadamu. Odatle je uspon nešto lakši. Desno se iznad zatalasanih brda po kojima lutamo uzdižu moćne krečnjačke litice Sniježnice

i Mrčave grede. Utisak udaljenosti od svijeta ovdje ne nedostaje, i povremeno ćemo se zapitati jesmo li to mi zaista prije kratkog vremena prolazili pored nekih plaža i kafića, nekom prijatnom morskom obalom. Pa kad sebe uvjerimo da jesmo, i da nas to isto čeka na kraju ovog puta, moći ćemo da se sa smiješkom posvetimo daljem sporom okretanju pedala.

Put je ovdje vrlo dobar, kasnije prema seocu Bakoči djelimično izrovan vodom, ali za bicikl će se uvijek naći traka dobre podloge. Šuma je gusta, pa nema mnogo toga da se vidi, dakle ostaje nam samo da nađemo zadovoljstvo u tome... što nema mnogo toga da se vidi. Uostalom, neka se utisci sa rute TT1 malo na miru sliježu.

Najvišu tačku na ovoj dionici - 625mnnv - dostižemo na 6,9km od magistrale, iza Bakoča (par kućica pored puta). Odnos visine i kilometraže pokazuje koliko je penjanje bilo naporno, ali odavde ćemo se do Herceg Novog neprestano spuštati (sa samo jednim kratkim izuzetkom). I zaslužili smo.

Kilometar dalje (7,9km od magistrale, 520mnnv) eto nam ponovo dobrog betona, pa će se naše slijetanje

u Herceg Novi ubrzati. Stotinak metara prije ovog mjesta prolazimo zanimljivu kapelicu, smještenu u nekoj vrsti metalnog rezervoara.

Na 8,9km i 430mnnv je dobro mjesto za predah: lijevo ispod puta smiješi se lovačka koliba u lijepom hladu sa izvorom Brestovnik i klupama, a još dvije klupe sa odličnim pogledom na grad pod nama i na Prevlaku, udaljena vrata Boke, spremno čekaju uz sam put.

Nizbrdica polako popušta dok ispod krša Orovića vozimo kroz zelenu neočešljanu džunglu, pored zapuštenih maslinjaka. Od kraja desetog kilometra (255mnnv) vozimo po uzanom asfaltu, vijugajući između dvorišta i zavirujući preko ograda u tuđe živote i tuđe dane - voajerstvo je uvijek neodoljivo zabavno.

Kad prođemo groblje i lijepu crkvicu Sv. Srđana (ostaju nam s lijeve strane), izaći ćemo na put za Trebinje (13,7km, 200mnnv) i njime se začas spustiti u centar Herceg Novog (18,2km od Morinja).

I eto nas ponovo na mjestu sa koga smo pre desetak godina krenuli u našu avanturu. Ima li toliko? Ima - barem tako izgleda, kad pokušamo da prizovemo u sjećanje sve utiske i doživljaje sa rute TT1.

INFORMACIJE

Ako odaberete da prođete ovom stazom, proći ćete i kroz nekoliko opština u Crnoj Gori. Imaćete različite mogućnosti za prenoćište, od hotela i motela, preko etno sela i privatnog smještaja, do kampova i planinarskih domova. Opcije su mnogobrojne, pa vam preporučujemo da kontaktirate neku od lokalnih turističkih organizacija u opštinama u kojima budete boravili kako bi vam pomogli da nađete ono što vam treba. Turističke organizacije su servisi, pa se njima možete obratiti i za bilo kakvu drugu informaciju, kao na primjer gdje da popravite biciklo, šta u blizini vrijedi pogledati, gdje biste mogli probati jela iz nacionalne kuhinje i slično.

HERCEG NOVI

www.hercegnovi.travel

Jova Dabovića 12
85340 Herceg Novi
Tel: +382 31 350 820
+382 31 350 840
e-mail: info@hercegnovi.travel

NIKŠIĆ

www.niksic.travel

Ivana Milutinovića 10, 81400 Nikšić
Tel: +382(40)213262
Fax: +382(40)212511
e-mail: info@niksic.travel

PLUŽINE

www.pluzine.travel

Ul. Baja Pivljanina bb.
81435 Plužine
Tel: +382 (0) 40 270 068
+382 (0) 40 270 069
+382 (0) 69 635 412
+382 (0) 69 670 939
e-mail: topluzine@t-com.me

ŠAVNIK

www.savnik.travel

81450 Šavnik
Tel: +382 (0)40 266 066
e-mail: info@savnik.travel

ŽABLJAK

www.zabljak.travel

Trg Durmitorskih ratnika bb
84220 Žabljak
Tel: +382 (0)52 361 802
e-mail: durmitor1@t-com.me

KOLAŠIN

www.tokolasin.me

Mirka Vešovića bb, 81210 Kolašin
Tel: +382 (0)20 864 254
Fax: +382 (0)20 864 254
e-mail: info@kolasin.travel

DANILOVGRAD

www.danilovgrad.travel

Sava Burića 2, 81410 Danilovgrad
Tel: +382(20)816015
Fax: +382(20)816016
e-mail: tod@t-com.me

CETINJE

www.cetinje.travel

Njegoseva 39, 81 250 Cetinje
Tel: +382 (0)41 230 250, +382 (0)41 230 251
Fax: +382 (0)41 230 253
e-mail: info@cetinje.travel

KOTOR

www.tokotor.me / www.kotor.travel

Stari grad 328, 85330 Kotor
Tel: +382(32)322886
Fax: +382(32)322886
e-mail: tokotor@t-com.me

Nacionalna turistička organizacija Crne Gore

www.montenegro.travel

Call centar: 1300 (24h)

information@montenegro.travel

booking@montenegro.travel

complaints@montenegro.travel

Za više informacija o **BED&BIKE** uslugama molimo Vas posjetite:
www.montenegro.travel/me/mjesta-kategorije/bed-bike

MONTENEGRO

CRNA GORA

MINISTARSTVO ODRŽIVOG RAZVOJA
I TURIZMA

REGIONALNA RAZVOJNA AGENCIJA
Bjelasica, Komovi & Prokletije

with funding from

Austrian

Development Cooperation